

‘Ben je een slaafje of een sletje?’

Een kritische discoursanalyse van taboe en stigma rondom sekswerk

scriptie MA Neerlandistiek

specialisatie: Taalkunde

Faculteit der Geesteswetenschappen

Universiteit Leiden

6 februari 2020

scriptiebegeleider: prof. dr. L.C.J. Barbiers

tweede lezer: dr. M. van Leeuwen

H.P. Mantel

s1360418

Mijdrechtstraat 10, 2515 SL Den Haag

hanneke.mantel@live.nl

Inhoud

Hoofdstuk 1 – Inleiding	3
Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader: taboe en stigma vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies	5
2.1 – Inleiding	5
2.2 – Critical Discourse Studies als perspectief	5
2.2.1 – Relevante uitgangspunten van CDS	6
2.2.2 – Centrale begrippen uit CDS: discours en ideologie	8
2.3 – Taboe en stigma	11
2.3.1 – Taalkundig onderzoek naar taboe: top-down versus bottom-up	11
2.3.2 – Terminologie: taboe en stigma	12
2.4 – Overkoepelend model van taboe, stigma en CDS	14
Hoofdstuk 3 – Methode	19
3.1 – Inleiding	19
3.2 – Operationalisering van het theoretisch model	19
3.2.1 – Leidraad: vier kernvragen	19
3.2.2 – Checklist en vergelijking	21
3.3 – Data	24
3.3.1 – Gesproken taal	24
3.3.2 – Participanten	25
3.3.3 – Opzet interviews	26
Hoofdstuk 4 – Resultaten	30
4.1 – Bottom-up analyse	30
4.1.1 – Diminutieven	30
4.1.2 – Intensiveerders	32
4.1.3 – Nominalisering	34
4.1.4 – Passieve constructies	37
4.1.5 – Onpersoonlijke constructies	38
4.1.6 – Samenstellingen: ‘sekswerk’	39
4.1.7 – Woorden met specifieke connotaties: ‘hoeren’	41
4.1.8 – Onomasiologie: ‘vrouwen’	42
4.1.9 – Persoonlijk voornaamwoorden	43
4.1.10 – Verwijswoorden zonder antecedent	44
4.1.11 – Partikels	45
4.1.12 – Negatie	46
4.2 – Top down	47

4.2.1 – Taboe	47
4.2.2 – Stigma	50
4.2.3 – Ideologie	52
4.2.4 – Discours	56
4.3 – Samenvatting	59
Hoofdstuk 5 – Discussie	61
Hoofdstuk 6 – Conclusie	64
Geraadpleegde literatuur	67
Dankwoord	70
Bijlagen – Tabellen	71
Checklist	78

Hoofdstuk 1 – Inleiding

In het maatschappelijke debat rondom de emancipatie van sekswerkers is het gebruik van het woord ‘sekswerk’ als alternatief voor ‘prostitutie’ een veelbesproken onderwerp.

Belangenverenigingen voor sekswerkers moedigen de keuze voor ‘sekswerk’ aan, omdat de term benadrukt dat werken als sekswerker een legitieme beroepskeuze is.¹ Dat belangenverenigingen om deze reden de voorkeur geven aan ‘sekswerk’ illustreert dat taboe en stigma verweven zijn met taalgebruik: middels taal worden verwachtingspatronen en daarmee corresponderende machtsverhoudingen al dan niet bewust geproduceerd, gelegitimeerd en weerlegd. Op dit moment is er in de maatschappij hoofdzakelijk aandacht voor de keuze tussen de begrippen ‘sekswerk’ en ‘prostitutie’. Ervan uitgaand dat taboe en stigma rondom sekswerk wijdverspreid en diepgeworteld zijn in de samenleving is het echter aannemelijk dat de manieren waarop taboe en stigma ten opzichte van sekswerk zich uiten in taal niet beperkt zijn tot deze keuze.

In de cognitieve taalkunde en de sociolinguïstiek is zowel met betrekking tot het Nederlands als tot andere talen herhaaldelijk onderzoek gedaan naar de manier waarop er over seks en seksualiteit gesproken wordt in uiteenlopende contexten. Otsri (2020), Cassar (2019) en Fournet & Griffin (2019) zijn slechts enkele recente voorbeelden. Het onderwerp sekswerk is echter in het buitenland nauwelijks en in Nederland zelfs nog helemaal niet onderzocht vanuit taalkundig oogpunt. In deze scriptie wordt daarom een eerste aanzet gedaan tot het in kaart brengen van het discours over sekswerk, om zo inzicht te bieden in het netwerk van talige, mentale en sociale structuren waarbinnen sekswerk taboe is en gestigmatiseerd wordt. De vraag die in dit onderzoek centraal staat, is: hoe kunnen taboe en stigma rondom sekswerk gerelateerd worden aan het discours over dit onderwerp?

Om deze vraag te beantwoorden is vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies een corpus van interviews met sekswerkers en in de sekswerkbranche werkzame hulpverleners geanalyseerd. In deze analyse is de volgende deelvraag beantwoord: in hoeverre verschillen de formuleringskeuzes die gebruikt worden om over sekswerk te praten, evenals de machtsstructuren en andere gedachtenpatronen die met deze formuleringen

¹ Een heldere uitleg van het verschil tussen de termen ‘sekswerk’ en ‘prostitutie’ is te vinden op de website van PROUD, de belangenvereniging voor en door sekswerkers in Nederland. Zie: <https://wijzijnproud.nl/wijzijnproud-nl/prostitutie/>

corresponderen, tussen het taalgebruik van sekswerkers en hulpverleners? De verwachting die aan deze vraag ten grondslag ligt, is dat het discours over sekswerk zich anders uit in de taal van mensen die het beroep zelf beoefenen dan in de taal van mensen die dit niet doen.

Taal wordt in een kritische discoursanalyse benaderd als een netwerk dat zowel blijkt geeft van als aan de basis ligt van sociale verhoudingen en verwachtingspatronen. Daarnaast ligt aan onderzoek vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies een kritische, maatschappelijk geëngageerde houding ten grondslag. Door deze twee factoren past het perspectief van Critical Discourse Studies goed bij onderzoek naar taboe en stigma als talige en sociale verschijnselen. De concepten taboe en stigma zijn echter nog niet eerder expliciet in verband gebracht met en gedefinieerd in verhouding tot het onderzoeksveld van Critical Discourse Studies. Het doel van deze scriptie is daarom tweeledig. Enerzijds worden middels het in kaart brengen van het discours rondom sekswerk elementen uit de taal geïdentificeerd die gerelateerd zijn aan de taboestatus en stigmatisering van het beroep. Anderzijds heeft deze scriptie als doel om de volgende deelvraag te beantwoorden: hoe kan een model voor taalkundig onderzoek naar taboe en stigmatisering vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies eruit zien?

In hoofdstuk twee van deze scriptie wordt een interdisciplinair theoretisch kader opgetekend dat is toegespitst op het onderzoeken van taboe en stigma vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies: de verschillende voor dit onderzoek belangrijke theoretische begrippen worden geïdentificeerd en aan elkaar gerelateerd in een overkoepelend model. Hoofdstuk drie licht het talig materiaal dat in deze scriptie geanalyseerd wordt nader toe en zet uiteen hoe het in hoofdstuk twee opgestelde theoretisch model wordt toegepast op dit materiaal. Hoofdstuk vier bespreekt vervolgens de resultaten van de vergelijking van de interviews met sekswerkers en hulpverleners. Er wordt in kaart gebracht op welke manieren het taalgebruik van de geïnterviewde personen blijkt geeft van een in de maatschappij dominant discours rondom sekswerk. Ten slotte wordt er, na een discussie van deze resultaten, een conclusie getrokken over de manier waarop taboe en stigma onderdeel uitmaken van het discours over sekswerk, evenals over hoe deze begrippen kunnen worden gerelateerd aan het concept discours in een kritische discoursanalyse.

Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader: taboe en stigma vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies

2.1 – Inleiding

Critical Discourse Studies (CDS) is een omvangrijk onderzoeksveld dat niet één helder afgebakend theoretisch kader kent. Daarom moet, om het discours rondom sekswerk te kunnen analyseren, vastgesteld worden welke uitgangspunten van CDS aan de basis van dit onderzoek liggen, evenals op welke manier deze uitgangspunten in het kader van dit onderzoek vorm krijgen. Daarnaast wordt – omdat deze scriptie zich niet alleen richt op het in kaart brengen van het discours rondom sekswerk, maar dit discours ook in verband brengt met de taboestatus en stigmatisering van het beroep – een aantal cruciale concepten uit recent taalkundig en sociologisch onderzoek naar taboe en stigmatisering besproken. De uitgangspunten van CDS die voor deze scriptie relevant zijn, worden vervolgens gerelateerd aan deze concepten, om zo een theoretisch kader op te tekenen dat is toegespitst op het onderzoeken van de fenomenen taboe en stigma vanuit het perspectief van CDS.

2.2 – Critical Discourse Studies als perspectief

Critical Discourse Studies is een onderzoeksgebied dat analyseert hoe sociale ongelijkheid en machtsverhoudingen worden geproduceerd en gelegitimeerd, in stand worden gehouden en worden weerlegd middels taal (Van Dijk 2015a: 466). Dit maakt de reikwijdte van CDS groot – CDS heeft wortels in onder andere antropologie en sociologie, speelt een rol in onder meer cognitief, pragmatisch, retorisch en literair taalkundig onderzoek en kent meer verschillende methodes dan hier opgenoemd kunnen worden. Door deze enorme reikwijdte lijken handboeken en overzichtswerken over CDS veelal moeite te hebben om de kernideeën van het onderzoeksgebied te specificeren: de verwoording van de uitgangspunten van CDS is doorgaans vrij algemeen en de theoretische begrenzing van het veld is vaag. Dit leidt tot veel kritiek van wetenschappers – zo kan in de introductie van de eerste uitgave van het tijdschrift *Critical Discourse Studies* het volgende gelezen worden: “(...) there is a widespread suspicion of discourse analysis amongst social scientists, a perception that it is often vague and ill-defined, supported by the manifold definitions of discourse (...).” (Fairclough e.a. 2004: 3). Vijftien jaar na het verschijnen van deze uitgave blijft deze kritiek grotendeels

terecht. Deze tekortkoming maakt het cruciaal voor kritische discoursanalytici om te definiëren welke uitgangspunten van CDS een rol spelen in een onderzoek, evenals op welke manier die uitgangspunten dat doen. Deze paragraaf staat daarom stil bij hoe CDS precies de theoretische basis vormt voor deze scriptie.

2.2.1 – Relevante uitgangspunten van CDS

Ondanks dat het onderzoeksgebied omvangrijk is, is een aantal kenmerken typerend voor vrijwel elke vorm of invulling van CDS. Deze worden in deze subparagraaf niet allemaal besproken; een heldere opsomming van deze kenmerken kan onder andere gevonden worden in het toonaangevende handboek *Methods of Critical Discourse Studies* van socioloog Michael Meyer en discoursanalyticus Ruth Wodak (2015: 3-5). Een klein aantal van de door hen besproken kenmerken is echter in het bijzonder relevant voor deze scriptie. In de volgende alinea's worden deze geïdentificeerd en wordt beknopt besproken op welke manier ze precies van belang zijn voor dit onderzoek.

Allereerst moet benadrukt worden dat Critical Discourse Studies géén onderzoeksmethode is. Deze wijdverspreide misvatting is een van de voornaamste oorzaken van de kritiek op CDS die in de inleiding van deze paragraaf werd genoemd. Wie verwacht dat CDS praktische handvatten voor het systematisch analyseren van een taalkundig probleem biedt, zal inderdaad niet tevreden zijn met het enorme web aan generieke definities en elkaar tegensprekende concepten. CDS moet dan ook niet gezien worden als een concrete methode, maar als een perspectief of een houding. In navolging van de invloedrijke discoursanalyticus Teun van Dijk gebruikt deze scriptie daarom de term Critical Discourse Studies in plaats van de tevens in de literatuur gebruikte naam Critical Discourse Analysis (Angermüller e.a. 2014: 8). In de woorden van Van Dijk: “I avoid the term CDA because it suggests that it is a method of discourse analysis, and not a critical perspective or attitude in the field of discourse studies (DS), using many different methods of the humanities and social sciences.” (Van Dijk 2015b: 63).

Een van de meest cruciale uitgangspunten van CDS, en tevens van deze scriptie, is het idee dat taal sociaal van aard is en – net zoals niet-talige handelingen – van invloed kan zijn op de sociale structuren binnen een samenleving: “(...) language is a ‘social practice’ that is both determined by social structure and contributes to stabilizing and changing that structure simultaneously.” (Meyer & Wodak 2015: 19-20). Taal wordt vanuit CDS dus niet behandeld als een geïsoleerd verschijnsel, maar wordt actief benaderd als een fenomeen dat zowel blijkt geeft als aan de basis ligt van sociale structuren en denkbeelden. Voor dit onderzoek betekent

dat concreet dat ervan uitgegaan wordt dat de manier waarop er in de samenleving gedacht wordt over en omgegaan wordt met sekswerk zowel gereflecteerd wordt in het taalgebruik rondom dit onderwerp als in stand gehouden wordt door dit taalgebruik.

Doordat CDS taal benadert als een ‘social practice’ is een ander belangrijk uitgangspunt dat interdisciplinariteit onvermijdelijk is in een volledige en secure discoursanalyse. Taal wordt door kritische discoursanalytici onderzocht als een onderdeel van een bredere maatschappelijke context, waardoor een zuiver taalkundige benadering voor onderzoek vanuit het perspectief van CDS te beperkt is. Het concept ‘taal als sociaal verschijnsel’ is per definitie dusdanig veelomvattend dat een multidisciplinaire benadering van belang is (Meyer & Wodak 2015: 5). Het onderzoek voor deze scriptie is hoofdzakelijk taalkundig van aard, maar maakt daarbij gebruik van begrippen en concepten uit verschillende onderzoeksgebieden – onder meer ideeën uit de semiotiek, sociologie en psychologie spelen een rol.

Ten slotte ligt het uitgangspunt dat Critical Discourse Studies, in tegenstelling tot reguliere Discourse Studies, een probleemgeoriënteerde benadering is (Meyer & Wodak 2015: 5) op een fundamentele manier aan de basis van deze scriptie. In de introductie van het overzichtswerk *The Discourse Studies Reader* (2014) worden onderzoekers uit het veld van Critical Discourse Studies omschreven als “researchers who refuse to separate discourse analysis from ethical or societal preoccupations” (Angermüller e.a. 2014: 11). Teun van Dijk omschrijft CDS als “discourse study *with an attitude*” en ziet CDS als een ‘sociale beweging’ die bestaat uit politiek geëngageerde discoursanalytici (2015a: 466). CDS zet zich dus af tegen het idee dat wetenschap zou moeten streven naar objectiviteit – politiek of maatschappelijk engagement (evenals de subjectiviteit die hand in hand gaat met het innemen van een politiek of maatschappelijk standpunt) is juist een uitgangspunt van CDS.

In deze scriptie zien we dit als volgt terug: dit onderzoek streeft er niet alleen naar om het discours rondom sekswerk in kaart te brengen, maar wil middels het in kaart brengen van dit discours elementen uit de taal identificeren die blijk geven van de taboestatus en stigmatisering van sekswerk. Zo wordt een aanzet gedaan tot bewustwording van het netwerk van talige, sociale en mentale structuren waarmee deze taboestatus en stigmatisering samenhangen. Wie zich bewust is van deze structuren, kan vervolgens via de taal het discours en dus de met het discours corresponderende machtsverhoudingen beïnvloeden: “[CDS wants] to produce and convey critical knowledge that enables human beings to emancipate themselves from forms of domination through self-reflection.” (Meyer & Wodak 2015: 20).

2.2.2 – Centrale begrippen uit CDS: discours en ideologie

In de vorige subparagraaf zijn de voor deze scriptie belangrijkste theoretische uitgangspunten van CDS besproken. Deze uitgangspunten gaan hand in hand met twee centrale begrippen uit CDS: discours en ideologie. Niet alle discoursanalytici verstaan onder deze woorden hetzelfde. Over hoe deze begrippen zich tot elkaar verhouden, lopen de meningen tevens uiteen. De volgende alinea's bespreken daarom hoe deze termen in dit onderzoek worden gedefinieerd.

Kijkend naar de verschillende manieren waarop discours gedefinieerd wordt, valt het op dat de meeste benaderingen van het begrip de opvatting delen dat mensen zich als het ware een 'mentale kaart' eigen maken die bepaalt hoe iemand de wereld om zich heen ordent en interpreteert. Verschillen tussen de definities van discours hebben voornamelijk te maken met of de term verwijst naar die abstracte 'mentale kaart' of juist naar de concretere talige manifestatie ervan. Oftewel, de term discours wordt soms gebruikt om te verwijzen naar abstracte mentale en sociale structuren en soms wordt het begrip juist ingezet om specifieke teksteenheden aan te duiden (Meyer & Wodak 2015: 15).

Zoals in de vorige subparagraaf is besproken, is een van de theoretische uitgangspunten van dit onderzoek dat gesproken of geschreven tekst altijd bepaalde denkpatronen en machtsverhoudingen representeert en bestendigt. Een keuze tussen het definiëren van discours als de abstracte gedachtenpatronen die aan de taal voorafgaan óf als concrete teksteenheden zou niet in lijn zijn met dat perspectief. Deze scriptie ziet taal en de daarmee corresponderende sociale structuren als een continuüm. In dit onderzoek wordt met discours daarom het *gehele netwerk* aan abstracte denkpatronen en de manier waarop die patronen zich manifesteren in en bestendigd worden door de taal bedoeld.

De omvang en impact van een dergelijk 'netwerk' wordt helder geïllustreerd door de constructivistische filosoof Michel Foucault in zijn publicatie *The Archeology of Knowledge* (1972).² Hij stelde dat kennis geduid wordt en betekenis krijgt binnen een kader van mentale en sociale structuren. Hierdoor ligt discours op fundamentele wijze aan de basis van de manier waarop mensen de wereld conceptualiseren en vormgeven: "[Discourse] defines and produces the objects of our knowledge. (...) physical things and actions exist, but they only take on meaning and become objects of knowledge within discourse." (Hall e.a. 2013: 29-30).

² Foucault schaat, in tegenstelling tot dit onderzoek, onder discours alleen de abstracte denkpatronen en sociale structuren die als het ware 'boven de taal zweven' en niet de met die structuren corresponderende taal. Alhoewel deze scriptie op dat punt dus van Foucault afwijkt, sluit dit onderzoek zich wel aan bij zijn uitgangspunt dat situaties en objecten niet geïnterpreteerd kunnen worden zonder discours en dat discours daarom een basisvoorwaarde is voor de productie van betekenisvolle kennis.

Een tweede centrale notie in de literatuur over CDS is ideologie. Teun van Dijk definieert dit begrip als volgt: “(...) ideologies are the collective, basic mental self-schema of a group consisting of information organized by these schematic categories.” (Van Dijk 2015c: 2). Als we deze omschrijving van ideologie als uitgangspunt nemen, kunnen we stellen dat een ideologie bestaat binnen een bepaald discours: informatie wordt gecreëerd en gevormd door discours en ideologie is een interpretatie en ordening van een deel van die informatie (en die interpretatie en ordening beïnvloeden op hun beurt weer de informatie zelf en daarmee ook het discours).

Deze scriptie gaat er daarom vanuit dat een discours kan bestaan uit meerdere elkaar tegensprekende ideologieën. Een voorbeeld: wanneer een discours de mensen binnen dat discours voorziet van ogenschijnlijk feitelijke concepten als ‘landen met grenzen’, ‘nationalisme’ en ‘immigratie’ en tevens van een basale gedachtenstructuur als ‘denken in termen van ‘wij’ versus zij’ dan kan binnen een dergelijk discours zowel een ideologie ontstaan als ‘vluchtelingen zijn voor ons een bedreiging’, als een ideologie zoals ‘wij moeten vluchtelingen helpen’. Hoe discours en ideologie zich in het kader van dit onderzoek tot elkaar verhouden, kan dus als volgt gevisualiseerd worden:

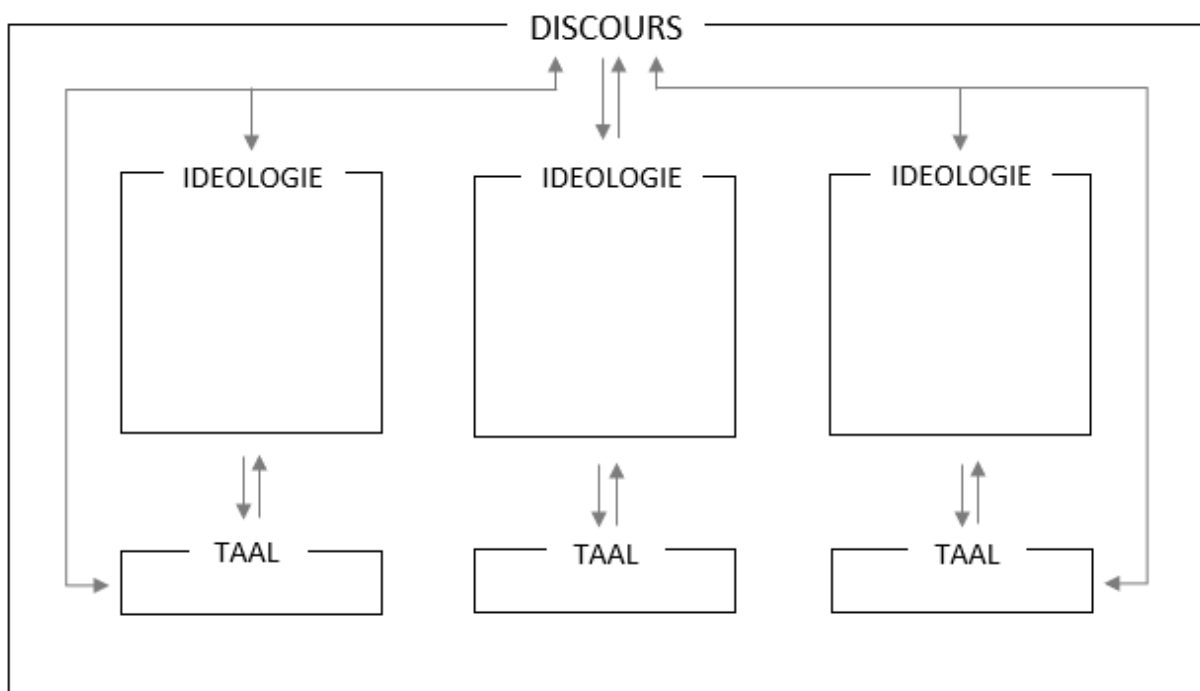

Fig. 1. Een schematische weergave van de relatie tussen discours, ideologie en taal.

Teun van Dijk merkt over ideologie tevens het volgende op: “Unlike socially shared knowledge of communities, group ideologies are at least partly evaluative, as is shown in their positive ingroup and negative outgroup bias, and as defined by the norms and values of a group and its surrounding society and culture.” (2015c: 2). Dit onderzoek sluit zich niet aan bij Van Dijks uitgangspunt dat de ‘shared knowledge of communities’ niet evaluatief is. Gedeelde kennis wordt geproduceerd binnen en vormt de basis van een discours; de machtsverhoudingen die met dit discours hand in hand gaan, liggen besloten in de vorm die de kennis aanneemt, waardoor kennis dus per definitie een (zij het subtiele of onopgemerkte) subjectieve en evaluatieve dimensie kent.

Dit onderzoek sluit zich echter wel aan bij Van Dijks standpunt dat de interpretatie en ordening van kennis binnen een ideologie gebeurt *door een specifieke groep mensen*. Een definiërend kenmerk van het begrip ideologie is dan ook dat ideologie een teken is van en bijdraagt aan groepsvorming. Dergelijke ideologische groepsvorming gaat veelal hand in hand met polarisatie. Daarover zegt Van Dijk het volgende: “(...) most group ideologies are developed and used in relation to other social groups (...). This otherrepresentation is usually negatively biased. In other words, ideologies tend to be polarized between *Us* and *Them*, between ingroups and outgroups.” (Van Dijk 2015c: 2).

Zoals in deze paragraaf is besproken, is de notie van discours direct gerelateerd aan wie er wel en wie er niet macht heeft (Meyer & Wodak 2015: 16). Een discours creëert en houdt, onder andere via de taal, machtsstructuren in stand. Macht wordt in de context van CDS door Van Dijk gedefinieerd als het hebben van *controle*. Hoe meer een sociale groep in staat is om het denken en daarmee het handelen van een andere groep te controleren, hoe meer macht die groep heeft (Van Dijk 2015a: 468). Om de in een discours actieve machtsstructuren bloot te kunnen leggen, is het dus van belang om te identificeren welke ideologieën er zijn en wie volgens die ideologieën tot welke sociale groep behoren. Vervolgens kan vastgesteld worden welke groep de meeste controle heeft. Veelal is dat de sociale groep die de meeste invloed kan uitoefenen op het discours. Die groep controleert immers via het discours het denken en handelen van de andere sociale groepen binnen dit discours. Daardoor geldt: hoe meer een discours ten gunste is van een bepaalde ideologie, hoe moeilijker het voor een andere ideologie is om het discours te beïnvloeden. Een discours ligt ten grondslag aan iemands meest basale conceptualisering van de werkelijkheid. Daardoor bepaalt een discours de gehele breedte aan voor de mensen binnen het discours *mogelijke* manieren van kijken naar de wereld.

Een voorbeeld: wanneer een discours de mensen binnen het discours voorziet van een

concept als ‘de ander’ en aanzet tot denken in termen van ‘wij’ versus ‘zij’, dan kan een groep die een dergelijk polariserend onderscheid juist niet wil maken zich slechts afzetten tegen dit denkpatroon. Een alternatief denkpatroon is binnen het discours immers niet beschikbaar: de groep kan slechts stellen dat het idee van ‘de ander’ verleden tijd moet zijn of dat zowel ‘wij’ als ‘zij’ eigenlijk tot één groep behoren – dergelijke uitspraken zijn echter gebaseerd op het polariserende kernidee dat de groep juist wil afschaffen.

2.3 – Taboe en stigma

Lange tijd werd er door taalkundigen weinig onderzoek gedaan naar het fenomeen taboe. Dit kan onder meer verklaard worden doordat men zich er niet aan wilde wagen om over een complex en gelaagd fenomeen als taboe concluderende uitspraken te doen, evenals door de sociale ongemakkelijkheid die onderzoek naar een taboe-onderwerp met zich mee kan brengen. In de afgelopen jaren is de interesse van taalkundigen in taboe echter toegenomen, met name vanuit de cognitief linguïstische hoek (Pizarro Pedraza 2018a: 2). Vorig jaar verscheen zelfs een van de eerste boeken volledig gewijd aan het onderwerp; een verzameling onderzoeken naar taboe, getiteld *Linguistic Taboo Revisited: Novel Insights from Cognitive Perspectives* (2018). Omdat het onderzoeksveld relatief jong is, heeft het taalkundig onderzoek naar taboe geen ‘gestandaardiseerd’ theoretisch kader en is er weinig overeenstemming over de definities van een aantal kernbegrippen. De theoretische invalshoek van deze scriptie is grotendeels gebaseerd op Critical Discourse Studies. Dit perspectief wordt echter aangevuld met een aantal ideeën uit het taalkundig onderzoek naar taboe – deze paragraaf staat daarom stil bij een klein aantal centrale concepten en begrippen uit dit onderzoeksveld.

2.3.1 – Taalkundig onderzoek naar taboe: top-down versus bottom-up

Onder taalkundig onderzoek naar taboe wordt doorgaans verstaan “the study of forbidden or dispreferred meanings and words (...) that refer to problematic areas of reality such as sexuality, ethnicity, religion, economic status, aging, death, illness, or bodily functions” (Pizarro Pedraza 2018a: 1). In lijn met deze omschrijving neemt het overgrote deel van het bestaande taalkundig onderzoek naar taboe een verboden woord of woordgroep als startpunt. Een voorbeeld van deze bottom-up benadering is het analyseren van het gebruik van bepaalde namen van ziektes als scheldwoorden. Het startpunt van een dergelijk onderzoek is een groep woorden die verboden zijn in een bepaalde context. Het nemen van een verboden woord of

woordgroep als beginpunt van onderzoek naar taboe heeft echter een grote beperking: vaak is er helemaal geen specifiek woord dat verboden is, maar wel een onderwerp dat taboe is (Casas Gómez 2018: 19). Wanneer een onderwerp taboe is, kan dat op allerlei verschillende manieren gereflecteerd worden in de taal. De Spaanse taalkundige Miguel Casas Gómez suggereert daarom dat taalkundig onderzoek vaker een onderwerp als startpunt moet nemen in plaats van een specifiek talig verschijnsel (Casas Gómez 2018: 19).

Voorbeelden van onderzoekers die deze top-down benadering in de praktijk hebben gebracht zijn onder meer sociolinguïst Andrea Pizarro Pedraza, redacteur van de eerder in deze paragraaf genoemde publicatie *Linguistic Taboo Revisited*, die onderzoek heeft gedaan naar manieren waarop sprekers van verschillende opleidingsniveaus praten over het onderwerp seks (2018b), en taalkundige Eliecer Crespo-Fernández, die metaforen die te maken hebben met homoseksualiteit heeft geïnventariseerd (2018). Ook in het geval van sekswerk, het onderwerp van deze scriptie, lijkt er op het eerste gezicht niet één concreet woord taboe te zijn, maar lijkt er op het onderwerp een taboe of stigma te rusten. Dit onderzoek neemt daarom, in lijn met Miguel Casas Gómez's suggestie, het onderwerp sekswerk als startpunt en brengt vervolgens in kaart hoe er over dit onderwerp gesproken wordt.

2.3.2 – Terminologie: taboe en stigma

De termen taboe en stigma spelen een centrale rol in deze scriptie. In de onderstaande alinea's worden deze twee begrippen nader besproken. Het is opvallend dat taalkundige onderzoeken naar taboe in veel gevallen niet definiëren wat de term taboe in het desbetreffende onderzoek precies inhoudt. Taalkundigen die een taboe-onderwerp (in plaats van een woord dat verboden is in een bepaalde context) als startpunt van hun onderzoek nemen, tonen daarnaast zelden voorafgaand aan hun analyse aan dat op het onderwerp in kwestie inderdaad een taboe rust. Dit laatste is begrijpelijk, want de onderzoeken die het begrip taboe wel definiëren, zijn vaak weinig concreet en bieden daardoor weinig houvast bij het onderbouwen of een onderwerp taboe is.

De werkdefinitie van taboe die aangehouden wordt in deze scriptie is als volgt geformuleerd door taalkundige Eliecer Crespo-Fernández: “Taboo is the prohibition or restriction of any practice or behavior which is believed to be harmful, embarrassing or shameful to the members of a social group.” (2018: 52). Ook deze definitie maakt het lastig om voorafgaand aan een onderzoek te beargumenteren dat een onderwerp taboe is – want wanneer kan bijvoorbeeld geconstateerd worden dat een onderwerp ‘embarrassing’ is? Een

concretere definitie van taboe zou echter geen recht doen aan het feit dat een taboe betrekking kan hebben op allerlei verschillende verschijnselen, eigenschappen of handelingen, evenals aan het feit dat een onderwerp vanwege uiteenlopende redenen taboe kan zijn. Daarnaast kan het per gemeenschap en zelfs per persoon verschillen of een onderwerp taboe is of niet. Ook in welke mate een taboe-onderwerp precies taboe is, kan bovendien variëren: “By now, there is enough proof that taboos are not equally distributed across individuals and social groups (...), since the degree of tabooization of particular concepts varies, as well as the very fact of being taboo.” (Pizarro Pedraza 2018b: 262). Simpelweg stellen dat een bepaald onderwerp taboe is, is dus per definitie een ongenueanceerde uitspraak.

Voor deze scriptie betekent dit concreet het volgende: dit onderzoek gaat er a priori vanuit dat het onderwerp sekswerk binnen veel gemeenschappen in ieder geval in enige mate taboe is. Belangrijk om te benadrukken is dat deze scriptie er niet naar streeft om deze aanname te bevestigen of verwerpen. Dit onderzoek heeft niet als doel om een harde uitspraak te doen over in hoeverre het onderwerp sekswerk precies taboe is. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te bieden in het netwerk van talige, sociale en mentale structuren waarbinnen er op sekswerk een taboe of stigma rust.

De term stigma wordt her en der terloops genoemd in het taalkundig onderzoek naar taboe, maar wordt weinig gebruikt als centraal uitgangspunt en lijkt bovendien tot nu toe in taalkundig onderzoek niet eerder expliciet gedefinieerd te zijn. Dit is opvallend, want de concepten taboe en stigma zijn sterk aan elkaar gerelateerd. Vanwege het gebrek aan aandacht voor de term stigma vanuit de taalkundige hoek leent deze scriptie een definitie uit de sociologie. Het begrip stigma is voor het eerst breed op de wetenschappelijke kaart gezet in de tweede helft van de vorige eeuw door socioloog Erving Goffman. Hij omschreef een stigma als een identiteitskenmerk dat in een bepaalde sociale context gezien wordt als ongewenst, waardoor de persoon met dit kenmerk niet volledig wordt geaccepteerd (Goffman 1963: 9). Dergelijke kenmerken kunnen van alles zijn, van etniciteit tot een handicap tot het beroep dat iemand uitoefent – zoals sekswerk. Een kenmerk is volgens Goffman ongewenst wanneer het niet aansluit bij het ‘totaalpakket’ aan kenmerken dat aan iemand toegeschreven wordt:

Society establishes the means of categorizing persons and the complement of attributes felt to be ordinary and natural for members of each of these categories. (...) While the stranger is present before us, evidence can arise of his possessing an attribute that makes him different from others in the category of persons available for him to be (...). He is thus reduced in our minds from a whole and usual person to a tainted, discounted one. Such an attribute is a stigma, especially when its discrediting effect is very extensive. (Goffman 1963: 10)

Stigmatisering neemt veelal de vorm aan van labels en stereotypen. Het volgende citaat, uit een onderzoek naar de relatie tussen stigma en verslaving, legt dit proces en de negatieve gevolgen ervan helder uit:

The label (e.g., addict) links the person to a set of undesirable characteristics that work to form the stereotype (i.e., beliefs held about a group of people with a substance use disorder). When people link a certain label to a person, and they believe the stereotype, they react negatively to the person which in turn leads them to place a more social distance from the person, engage in discriminatory ways, or support potentially harmful activities to the stereotyped individual. (Ashford e.a. 2018: 132)

Met de negatieve gevolgen van stigmatisering gaan mensen in veel gevallen om door te doen alsof ze niet tot de gestigmatiseerde groep behoren: “(...) people learn to manage the potentially devastating effects of being socially stigmatised, by employing strategies of identity management, such as passing and concealment.” (Slater & Tyler 2018: 729).

Alhoewel zowel Goffman als recenter sociologisch onderzoek de link met taboe niet expliciet legt, is de relatie tussen stigma en taboe duidelijk: verregaande stigmatisering van een bepaalde eigenschap legt een taboestatus op aan die eigenschap (en omgekeerd werkt de taboestatus van die eigenschap stigmatisering in de hand).

2.4 – Overkoepelend model van taboe, stigma en CDS

De concepten taboe en stigma zijn nog niet vaak expliciet gerelateerd aan Critical Discourse Studies. Dit is opmerkelijk, want het perspectief van CDS en de manier waarop taalkundig onderzoek taboe conceptualiseert, komen op een fundamentele manier overeen en kunnen elkaar daarnaast wederzijds aanvullen. Deze paragraaf brengt de concepten taboe en stigma, zoals die in de vorige paragraaf zijn gedefinieerd, in verband met Critical Discourse Studies. Hoe zou een theoretisch model voor taalkundig onderzoek naar taboe en stigmatisering vanuit het perspectief van CDS eruit kunnen zien?

De belangrijkste vraag die beantwoord moet worden om een model op te stellen dat CDS, taboe en stigma aan elkaar relateert, is: hoe verhouden de centrale concepten uit de twee onderzoeksgebieden (discours, ideologie, taboe en stigma) zich tot elkaar? Een mogelijke conceptualisering van de relatie tussen de begrippen discours en taboe kan geïllustreerd worden door een citaat van Andrea Pizarro Pedraza uit de introductie van *Linguistic Taboo Revisited*: “Studying linguistic taboo means understanding the systems of beliefs, the regimes

of language, truth and knowledge regarding the immorality or inappropriateness of what cannot be said, and why these topics (or particular words) produce strong reactions in some speakers.” (Pizarro Pedraza 2018a: 2). In andere woorden: taboe kan gezien worden als een manifestatie van de ‘systems of belief’ waarbinnen een onderwerp als taboe beschouwd wordt.

Pizarro Pedraza stelt tevens dat de oorzaken – oftewel, de ‘systems of belief’ – waardoor een concept taboe is buiten de taal liggen: “The categorization of a concept as taboo has its roots in the extralinguistic context, since the prohibition originates in ideologies which are socioculturally motivated.” (2018b: 247). Dit idee is vanuit het perspectief van CDS problematisch. Het uitgangspunt van CDS is dat taal een sociale praktijk is, waardoor de wortels van een taboe niet alleen extralinguïstisch zijn, maar ook in de taal zelf besloten liggen. Taal wordt vanuit het perspectief van CDS immers niet alleen beïnvloed door een discours, maar houdt dit discours tegelijkertijd ook in stand. Taboes worden dus niet top-down gecreëerd, zoals Pizarro Pedraza suggereert, maar taboes en de ‘systems of belief’ waarbinnen zij bestaan, zijn wederzijds van elkaar afhankelijk. Deze scriptie kiest er daarom voor om taboe niet alleen te zien als een uitwerking van een sociocultureel fenomeen, maar om taboe te benaderen als een uitwerking en bekrachtiging van een discours. Daarbij wordt discours, zoals eerder in dit hoofdstuk is besproken, gezien als een netwerk aan mentale en sociale structuren die zich manifesteren in en bestendigd worden door de taal.

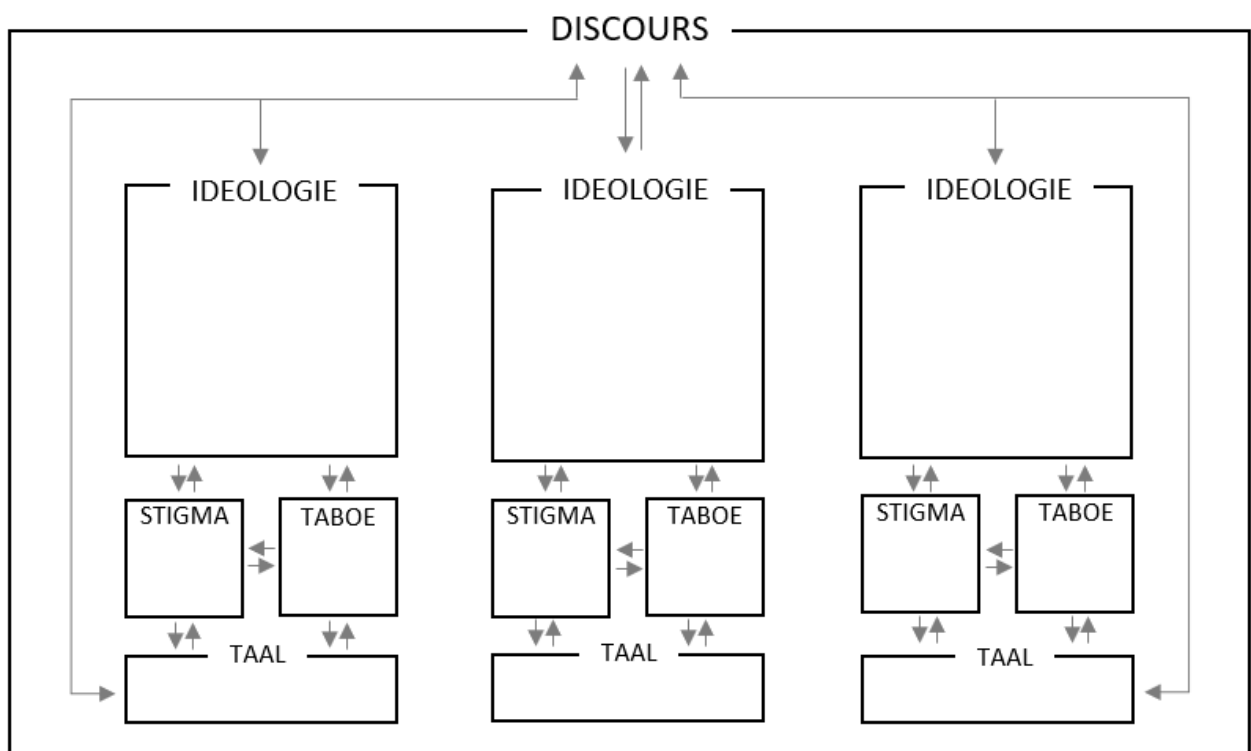
Ook de begrippen ideologie en stigma kunnen met elkaar in verband gebracht worden. In de vorige paragraaf is ideologie gedefinieerd als evaluatief, groepsvormend en polariserend. Deze drie eigenschappen zijn tevens op het concept stigma van toepassing. Net als ideologie is stigma expliciet evaluatief; een stigma leidt immers tot een waardeoordeel over een individu. Stigma is daarnaast het product van groepsvorming (en daarmee tevens een bevestiging van het bestaan van die groep). Een individu wordt gestigmatiseerd wanneer een van zijn eigenschappen niet aansluit bij het totaalpakketten aan eigenschappen die een bepaald individu *volgens een bepaalde sociale groep* wordt verwacht te hebben. Wanneer een individu gestigmatiseerd wordt door een sociale groep, zorgt dit bovendien voor polarisatie: er wordt een groep ‘normale mensen’ ten opzichte van een groep ‘niet normale mensen’ gecreëerd (Goffman 1963: 15).

Op basis van deze overeenkomsten benadert deze scriptie stigma als een specifieke uitwerking van ideologie. Een voorbeeld: binnen een ideologie die voorschrijft dat vrouwen emotioneel zijn en mannen juist niet past het voor een man niet in zijn ‘totaalpakket’ aan eigenschappen om snel geëmotioneerd te raken. Deze afwijkende eigenschap wordt een

stigma – hoe sterker de ideologie, hoe meer de desbetreffende persoon wordt gestigmatiseerd.

Het op deze manier relateren van stigma aan ideologie is een van de manieren waarop deze scriptie een veelvoorkomende valkuil van CDS overbruggt. Deze valkuil wordt door Van Dijk als volgt omschreven: “There is still a gap between more linguistically oriented studies of text and talk and the various social and political approaches. The first often ignore concepts and theories in sociology and political science on power abuse and inequality, whereas the second seldom engage in detailed discourse analysis.” (Van Dijk 2015a: 479). In dit onderzoek ligt Goffmans sociologische benadering van stigma aan de basis van gedetailleerd taalkundig onderzoek, wat een van de manieren is waarop deze scriptie recht doet aan de inherent interdisciplinaire aard van discoursanalyse.

Gevisualiseerd in een schema ziet de manier waarop dit onderzoek discours, ideologie, taboe en stigma definieert en aan elkaar relateert er als volgt uit:

Figuur 2. Een schematische weergave van de relatie tussen de belangrijkste begrippen uit dit onderzoek.

Het samenbrengen van de termen discours, ideologie, taboe en stigma in één model geeft daarnaast een antwoord op een andere grote uitdaging van onderzoek vanuit het perspectief van CDS. Van Dijk verwoordt deze uitdaging als volgt:

Language use, discourse, verbal interaction, and communication belong to the microlevel of the social order. Power, dominance, and inequality between social groups are typically terms that belong to a macrolevel of analysis. This means that CDA must bridge the well-known “gap” between micro (agency, interactional) and macro (structural, institutional, organizational) approaches (Van Dijk 2015a: 468).

Het bovenstaande citaat van Van Dijk lijkt met de term ‘discourse’ op concrete tekst te duiden – in deze scriptie is discours echter gedefinieerd als het *gehele netwerk* aan kennis, gedachtenpatronen en sociale structuren van mensen in een bepaalde samenleving (het macroniveau) én de manier waarop die patronen en structuren zich manifesteren en bestendig worden in gesproken of geschreven taal (het microniveau). Desalniettemin maakt Van Dijks citaat helder duidelijk dat de uitdaging ligt in het overbruggen van het gat tussen het microniveau en het macroniveau.

In de schematische weergave van de manier waarop dit onderzoek discours, ideologie, taboe en stigma met elkaar in verband brengt, wordt van boven naar beneden het macroniveau steeds concreter en duidelijker afgebakend. Een ideologie is een specifieke invulling van een discours en taboe en stigma zijn invullingen van een ideologie. Hoe concreter afgebakend het macroniveau is, hoe overzichtelijker de stap van het microniveau naar het macroniveau is. Discours heeft op macroniveau betrekking op zeer abstracte denkpatronen en beslaat op microniveau min of meer elke vorm van taalgebruik door een gehele samenleving. Taboe en stigma zijn daarentegen op macroniveau duidelijker begrensde concepten, waardoor het inventariseren van talige verschijnselen die corresponderen met een taboe of stigma kan gebeuren binnen een relatief helder afgebakend kader.³

Door taalkundig onderzoek naar discours onderin het schema te laten beginnen, bij het in kaart brengen van taboe en stigma, wordt dus een relatief concreet startpunt gecreëerd. Vanuit daar kan vervolgens steeds een stap omhoog in het schema gezet worden. Oftewel, bovenstaand model maakt de kloof tussen de taal (het microniveau) en het niveau van

³ Er moet benadrukt worden dat deze paragraaf niet suggereert dat het onderzoeken van taboes of stigma's eenvoudiger is dan het analyseren van een discours. Deze paragraaf stelt slechts dat de stap van discours op microniveau naar discours op macroniveau overzichtelijker wordt wanneer de analyse gedaan wordt aan de hand van het in deze paragraaf opgestelde schema. Het schema maakt het zo volledig mogelijk in kaart brengen van een discours behapbaar.

discours (de meest abstracte vorm van het macroniveau) zo klein mogelijk, door deze kloof in meerdere stappen op te delen. Andersom helpt bovenstaand model bovendien bij het zo volledig en secuur mogelijk in kaart brengen van een taboe. In de woorden van Pizarro Pedraza: “A theoretical and practical difficulty comes from the fact that linguistic taboo affects various levels of discourse and has therefore been quite problematic to define and analyse.” (Pedraza 2018a: 3). Bovenstaand model helpt deze niveaus te identificeren en biedt daardoor houvast bij het in kaart brengen van een taboe.

Hoofdstuk 3 – Methode

3.1 – Inleiding

In het vorige hoofdstuk van deze scriptie is benadrukt dat Critical Discourse Studies geen onderzoeksmethode is, maar een theoretisch perspectief. Daarnaast is kort benoemd dat het huidige taalkundige onderzoek naar taboe en stigma eveneens geen eigen methode kent. In dit hoofdstuk wordt daarom beschreven hoe het in het vorige hoofdstuk opgestelde theoretische model dat de concepten taboe en stigma benadert vanuit het perspectief van CDS vertaald kan worden naar een concrete methode en door discoursanalytici kan worden toegepast in taalkundig onderzoek. In paragraaf twee van dit hoofdstuk wordt deze methode uiteengezet en wordt toegelicht hoe de methode in dit onderzoek in de praktijk gebracht wordt. Paragraaf drie bespreekt vervolgens het materiaal dat in dit onderzoek wordt geanalyseerd.

3.2 – Operationalisering van het theoretisch model

3.2.1 – Leidraad: vier kernvragen

Aan de basis van het theoretisch model dat het in het vorige hoofdstuk van deze scriptie is opgesteld, ligt een viertal kernbegrippen. Deze vier begrippen vormen een geschikt uitgangspunt voor het toepassen van het model. Om ervoor te zorgen dat de begrippen concrete handvatten bieden bij het analyseren van een tekst⁴ is uit de definities van de vier kernbegrippen een viertal vragen afgeleid. Het beantwoorden van deze vragen vormt een leidraad bij het analyseren van een tekst volgens het in het vorige hoofdstuk van deze scriptie opgestelde theoretisch model. In de tabel hieronder wordt per kernbegrip weergegeven wat de vraag is die met dat begrip correspondeert.

⁴ Met 'tekst' wordt in dit geval een samenhangende, afgebakende taaluiting bedoeld, zoals bijvoorbeeld een boek, toespraak of conversatie; zowel geschreven als gesproken taal kan in deze context onder het begrip 'tekst' vallen.

Begrip	Definitie	Vraag
Discours	Het gehele netwerk aan gedachtenpatronen en manieren waarop die patronen zich manifesteren in de taal – dit netwerk ligt ten grondslag aan iemands meest basale conceptualisering van de werkelijkheid: kennis wordt gecreëerd en gevormd door discours.	Welke basale kennis en informatie, evenals welke ogenschijnlijk objectieve concepten en gedachtenstructuren liggen er ten grondslag aan het denken van de spreker?
Ideologie	Een door een groep mensen gedeelde interpretatie en ordening van een deel van de binnen een discours beschikbare kennis en informatie.	Welke groepen ordenen en interpreteren welke kennis en informatie op welke manier?
Stigma	Een identiteitskenmerk dat in een bepaalde sociale context gezien wordt als ongewenst, waardoor de persoon met dit kenmerk wordt gestereotypeerd en niet volledig wordt geaccepteerd.	Welke stereotypen zijn er actief in een tekst?
Taboe	Een door een sociale groep verboden concept of handeling, omdat dit concept of deze handeling schadelijk, ongemakkelijk of beschamend is volgens de sociale groep.	Welke ideeën of handelingen zijn verboden volgens de spreker?

Tabel 1. De vier kernbegrippen uit het theoretisch model en de daarmee corresponderende vragen.

In het theoretisch model beslaat elk begrip, zoals in het vorige hoofdstuk is opgemerkt, van boven naar beneden gezien (vanaf ‘discours’ naar ‘taboe’) een iets kleiner en duidelijker afgebakend domein dan het vorige begrip. Bovendien is in hoofdstuk twee geconstateerd dat de stap van het microniveau (de talige manifestatie van een discours, ideologie, stigma of taboe) naar het macroniveau (de achterliggende kennis, gedachtenpatronen en sociale structuren) overzichtelijker is wanneer een begrip duidelijker begrensd is. Het meeste concrete uitgangspunt voor een analyse van een tekst aan de hand van het in het vorige hoofdstuk opgestelde theoretisch model ligt daarom onderin het model, bij het duidelijkst afgebakende begrip: taboe. Een overzichtelijk startpunt voor een analyse van een tekst is dan ook het beantwoorden van de vraag die correspondeert met dit begrip. Het antwoord op de

vraag die hoort bij taboe kan vervolgens een opstap bieden naar het beantwoorden van de vraag die correspondeert met het begrip stigma. Vervolgens wordt weer een stap omhoog in het model genomen worden, tot uiteindelijk de vraag die aansluit bij het begrip discours beantwoord kan worden.

3.2.2 – Checklist en vergelijking

Alhoewel de vier vragen die in de vorige subparagraaf beschreven zijn een leidraad bieden bij het analyseren van een tekst vormen alleen deze vragen nog geen werkbare methode. Om een volwaardige methode op te stellen, moet stilgestaan worden bij hoe de antwoorden op de vier vragen uit de tabel gevonden kunnen worden middels een taalkundige analyse van een tekst.

Er zijn niet veel discoursanalytici die hebben geprobeerd om de uitgangspunten van CDS te vertalen naar een methode en de discoursanalytici die dit wel hebben gedaan, richten zich doorgaans niet op het formuleren van een concrete en praktische taalkundige aanpak, maar formuleren in plaats daarvan een methode op een abstracter, theoretischer niveau – een voorbeeld hiervan is de methode van de bekende discoursanalyticus Norman Fairclough. Zijn methode bestaat uit een lijst van tien vragen die een discoursanalyticus kan stellen bij het analyseren van de relatie tussen taal en machtsstructuren in een tekst, zoals ‘hoe representeren woorden de wereld?’ en ‘welke expressieve dimensies kennen woorden?’ (1989: 110-111). Fairclough biedt echter geen concrete opsomming van talige kenmerken waarop een onderzoeker kan letten bij het maken van een analyse, waardoor het onduidelijk blijft hoe zijn tien vragen in de praktijk op een tekst toegepast kunnen worden.

Door het erkennen van de noodzaak van het formuleren van een methode voor het in kaart brengen van de relaties tussen formuleringskeuzes en het achterliggende discours plaatst deze scriptie zich ten dele in de traditie van taalkundig stijlonderzoek – in het buitenland is deze traditie relatief omvangrijk, maar in Nederland kent wetenschappelijk stilistiek op taalkundige basis een opvallend korte geschiedenis (Van Leeuwen 2015: 17). Deze tak van stijlonderzoek is, net zoals onderzoek vanuit het perspectief van CDS, gebaseerd op het uitgangspunt dat de wereld met verschillende formuleringskeuzes op verschillende manieren kan worden gerepresenteerd (Van Leeuwen 2015: 18). Daarnaast is stijlonderzoek gericht op “[het] laten zien hoe formuleringskeuzes in een tekst bijdragen aan een effect dat een tekst als geheel bij lezers of luisteraars teweegbrengt” (Van Leeuwen 2015: 17) en “de vraag hoe formuleringskeuzes samenhangen met de inhoud en de effectiviteit van een tekst” (Stukker & Verhagen 2019: 2).

In tegenstelling tot het stijlonderzoek dat Van Leeuwen en Stukker & Verhagen

beschrijven, richt deze scriptie zich niet primair op de directe effecten die het taalgebruik van een spreker heeft of beoogt te hebben op een hoorder. Deze scriptie legt de nadruk op wat het taalgebruik van een spreker vertelt over de gedachtenpatronen die, veelal onbewust, aan de basis van de taal van deze spreker liggen.⁵ Ondanks dit fundamentele verschil vormen de methodes die in stijlonderzoek op taalkundige basis toegepast worden een geschikte manier om onderzoeksvragen die vanuit het perspectief van CDS gesteld worden te operationaliseren. Taalkundig stijlonderzoek is immers net als onderzoek vanuit het perspectief van CDS gericht op het leggen van een relatie tussen concrete taalkenmerken op microniveau en een indruk van een tekst op macroniveau.

Bij het beantwoorden van de vier vragen die in de vorige subparagraaf zijn geïntroduceerd, maakt deze scriptie in navolging van Van Leeuwen (2015) gebruik van een checklist. Omdat er in dit onderzoek middels taalkundige analyse wordt vastgesteld welk discours in een tekst actief is en voorafgaand aan deze analyse nog niet bekend is wat de antwoorden op deze vier vragen zullen zijn, wordt eerst bottom-up te werk gegaan. De analyse begint met het in kaart brengen van in de tekst aanwezige taalkenmerken aan de hand van een checklist van stijlmiddelen.⁶ In deze scriptie is gebruik gemaakt van Arie Verhagens checklist, wat de enige omvangrijke taalkundige checklist is die specifiek voor het Nederlands is opgesteld (Jansen 2019: 95).⁷ In de bijlage van deze scriptie is de volledige checklist opgenomen.

De meerwaarde van het inzetten van een dergelijke checklist is beschreven door Van Leeuwen: “Omdat niet op voorhand duidelijk is welke stilistische verschijnselen in de tekst relevant zullen zijn voor de analyse, is het van belang het net aanvankelijk breed te werpen. Daarom gaat de analist in de eerste analysefase met ‘open blik’ te werk: hij zoekt niet zozeer gericht naar stilistische middelen die aan de vastgestelde indruk op macroniveau kunnen bijdragen, maar hij inventariseert welke stilistische middelen in de tekst opvallen.” (2015: 36).

⁵ Een analyse van de gedachtenpatronen die aan de basis van de taal van de spreker liggen, zegt onvermijdelijk ook iets over de analist – de analyse is immers een interpretatie van de onderzoeker. Daardoor kunnen ze in zekere zin ook gezien worden als het *effect* van het taalgebruik van de spreker op de interpretatie van de onderzoeker.

⁶ Het woord ‘stijlmiddelen’ wordt gebruikt door Van Leeuwen (2015) en Stukker & Verhagen (2019). Belangrijk om op te merken is dat het begrip ‘stijlmiddel’ misschien associaties oproept met taalbeheersing of letterkunde, waar veelal retorisch taalgebruik en literaire teksten centraal staan. In dit onderzoek wordt met de term ‘stijlmiddel’ echter simpelweg een taalkenmerk bedoeld dat potentieel bijdraagt aan een indruk van een tekst op macroniveau.

⁷ Van Leeuwen (2015) maakt in zijn proefschrift gebruik van Verhagens checklist uit 2001. Sinds het verschijnen van Van Leeuwens proefschrift is echter een vernieuwde versie van Verhagens checklist verschenen. Deze versie, die eerder dit jaar is gepubliceerd, is de versie die in deze scriptie gehanteerd wordt. Zie Stukker & Verhagen (2019), p. 72-75.

Oftewel, het gebruiken van een checklist is een manier om aan het licht te brengen welke talige kenmerken in een tekst aanwezig zijn en opvallen. Om zo weinig mogelijk in een tekst aanwezige stijlmiddelen over het hoofd te zien en de stijlmiddelen zo volledig mogelijk in kaart te brengen, is het dus van belang om níet vanaf het allereerste moment het theoretisch model dat in het vorige hoofdstuk van dit onderzoek is opgesteld erbij te pakken en gericht te gaan zoeken naar taalkenmerken die antwoord geven op de bijbehorende vier vragen.

Nadat de taalkenmerken die in het te onderzoeken materiaal aanwezig zijn aan de hand van de checklist zijn geïnventariseerd, wordt in deze scriptie vergelijkenderwijs te werk te gaan: het taalgebruik van twee verschillende groepen mensen uit de sekswerkbranche wordt vergeleken.⁸ De vraag die tijdens het maken van de vergelijking centraal staat is: in hoeverre verschillen de formuleringskeuzes die gebruikt worden om over sekswerk te praten – evenals de machtsstructuren en andere gedachtenpatronen die deze formuleringen creëren, bestendigen en weerleggen – tussen het taalgebruik van de twee groepen? De geïdentificeerde stijlmiddelen uit de taal van de ene groep worden vergeleken met de stijlmiddelen die aanwezig zijn in het taalgebruik van de andere groep. Opvallende overeenkomsten en verschillen worden genoteerd.

Het voordeel van het maken van een dergelijke vergelijking wordt beschreven door Maarten van Leeuwen: “Door een tekst te vergelijken met een andere, kunnen stilistische kenmerken van een tekst gemakkelijker aan het licht worden gebracht (...). Bij formuleringskeuzes die een analist opvallen, wordt veelal een maatstaf geïmpliceerd. (...) Het hanteren van een absolute maatstaf is vrijwel onmogelijk (...). Een relatieve maatstaf hanteren is daarom het beste.” (2015: 32). Oftewel, het uitgaan van een relatieve norm kan helpen om uit alle middels de checklist geïdentificeerde taalkenmerken de voor het onderzoek meest relevante taalkenmerken aan het licht te brengen.

Nadat de aanwezige stijlmiddelen aan de hand van de checklist zijn geïnventariseerd en de opvallende overeenkomsten en verschillen zijn geïdentificeerd, gaat het theoretisch model een actieve rol spelen: voor elk van de vier vragen die corresponderen met de vier kernbegrippen – te beginnen bij de vraag die hoort bij het begrip taboe – wordt per in de tekst gemarkeerd stijlmiddel gekeken of dit stijlmiddel een potentieel antwoord biedt op de desbetreffende vraag.

⁸ Met betrekking tot de keuze om het taalgebruik van slechts twee groepen mensen te vergelijken, moet benadrukt worden dat deze scriptie er niet naar streeft om het taalgebruik rondom sekswerk in zijn volledigheid in kaart te brengen. Dit onderzoek doet een *allereerste aanzet* tot het in kaart brengen van het discours rondom sekswerk. Zie hoofdstuk vijf voor een nadere bespreking van hoe volgend onderzoek zou kunnen streven naar volledigheid in het analyseren van het discours rondom sekswerk.

3.3 – Data

3.3.1 – Gesproken taal

Deze scriptie onderzoekt de manieren waarop de formuleringskeuzes van bepaalde groepen taalgebruikers onderdeel zijn van een discours. Daarom worden in dit onderzoek geen fictieve voorbeelden die door de onderzoeker zijn verzonnen geanalyseerd, maar wordt het taalgebruik van mensen uit de voor dit onderzoek relevante doelgroep onderzocht.

Alhoewel onderzoek vanuit het perspectief van CDS zich op zowel gesproken als geschreven taal kan richten, is er in deze scriptie gekozen voor het analyseren van gesproken taal. Deze keuze is gemaakt op basis van de aanname dat gesproken taal doorgaans spontaner is en daardoor, met name wanneer het een onderwerp betreft dat voor veel mensen gevoelig ligt, mogelijk meer variatie vertoont dan geschreven taal; met betrekking tot een beladen onderwerp voelen taalgebruikers potentieel in relatief grote mate de behoefte om zich uit te drukken middels een ‘gepaste’ bewoording en in het geval van geschreven taal heeft de taalgebruiker veelal meer gelegenheid om na te denken over een dergelijke sociaal geaccepteerde formulering. Om zoveel mogelijk variatie in het taalgebruik rondom sekswerk te kunnen analyseren en het discours daardoor – binnen de mogelijkheden van dit onderzoek – zo volledig mogelijk in kaart te kunnen brengen, richt deze scriptie zich op gesproken taal.

De gesproken taal die in dit onderzoek geanalyseerd wordt, is een corpus van interviews die voor dit onderzoek zijn afgenomen. Er is voor het creëren van een nieuw corpus gekozen vanwege een gebrek aan bestaand materiaal om een bruikbaar corpus uit samen te stellen. Alhoewel er zowel online als elders video's en audiofragmenten beschikbaar zijn van personen die praten over sekswerk betreft dit voornamelijk opnames in andere talen dan het Nederlands. Daar komt bij dat aangenomen kan worden dat de invloed van de context van dergelijke opnames op het taalgebruik van de spreker in veel gevallen erg groot is. Zo zijn er online bijvoorbeeld toespraken van politici over het verbieden van sekswerk te vinden, evenals reacties van sekswerkers op deze speeches – dergelijke speeches zijn sterk retorisch van aard en de reacties zijn gefilmd in beladen omstandigheden.

Dit betekent zeker niet dat deze video's geen inzicht kunnen bieden in het discours. Het betekent echter wel dat het uitsluitend analyseren van zulke video's naar alle waarschijnlijkheid een eenzijdig beeld van het discours oplevert. Daarnaast maakt deze scriptie een vergelijking tussen het taalgebruik van twee verschillende groepen mensen uit het veld en bleek het niet mogelijk om genoeg bestaand materiaal te vinden waarin de context van het taalgebruik voldoende constant is om een dergelijke vergelijking te kunnen maken.

3.3.2 – Participanten

De twee groepen mensen die zijn geïnterviewd, zijn een groep bestaande uit sekswerkers en een groep bestaande uit hulpverleners die vanwege hun beroep regelmatig met sekswerk te maken hebben, maar niet zelf sekswerker zijn. Voor deze invulling van de twee groepen is gekozen omdat er zo onderzocht kan worden of taboe en stigma rondom sekswerk zich anders manifesteren in de taal van mensen die het beroep zelf uitoefenen dan in de taal van mensen die dit niet doen. Om op dit vlak een zo helder mogelijke vergelijking te kunnen maken, is gekozen voor twee groepen die beide onderdeel uitmaken van de sekswerkbranche. De ene groep neemt echter een zeer centrale positie in het werkveld in (sekswerkers) en de andere groep maakt wel onderdeel uit van het veld, maar bevindt zich in vergelijking⁹ meer aan de rand (hulpverleners). Er zijn in totaal vijftien mensen geïnterviewd, waaronder zeven sekswerkers en acht hulpverleners.

Voor deelname aan een interview zijn twee voorwaarden gesteld. Ten eerste moet de deelnemer wat betreft zijn of haar beroep in één van de twee groepen passen. Als criterium om een persoon onder te brengen in de groep sekswerkers is gebruikt of de persoon fysiek seksueel contact heeft met een klant – met deze definitie is ernaar gestreefd om de groep sekswerkers te begrenzen zonder voorbij te gaan aan de enorme diversiteit van het beroep. Voor de groep hulpverleners is als criterium aangehouden dat de persoon door zijn of haar beroep regelmatig direct in contact is met sekswerkers. Wat betreft het type sekswerk dat de deelnemers uit de groep bestaande uit sekswerkers doen, evenals wat betreft de verschillende beroepen waarin de deelnemers uit de groep hulpverleners werkzaam zijn, is gestreefd naar diversiteit. Ten tweede moet de deelnemer vloeiend Nederlands spreken. Van dertien deelnemers is Nederland de moedertaal. De twee deelnemers waarvan Nederlands niet de moedertaal is, spreken allebei bijna tien jaar Nederlands. Aan factoren zoals sekse, leeftijd en opleidingsniveau zijn geen eisen gesteld.

De deelnemers uit de groep sekswerkers zijn op uiteenlopende manieren geworven. Participanten in deze groep zijn benaderd via belangenverenigingen en vrijwilligersorganisaties, via sekswebsite en via werkgevers of bemiddelaars (zoals raamexploitanten, seksclubs, privéhuizen en escortbureaus). De deelnemers uit de groep hulpverleners zijn in de meeste gevallen benaderd via de organisatie waarvoor zij werkzaam zijn. Er werd contact opgenomen met de organisatie, waarna de vraag of er iemand wilde

⁹ In vergelijking met sekswerkers, maar ook in vergelijking met bijvoorbeeld raamexploitanten en eigenaren van seksclubs, privéhuizen of escortbureaus, die eveneens niet zelf het sekswerk uitvoeren, maar wel op relatief directe manier participeren in de sekswerkbranche.

participeren in een interview werd uitgezet onder de medewerkers. Met de medewerkers die positief reageerden, is vervolgens contact opgenomen.

3.3.3 – Opzet interviews

Om deelnemers zo weinig gereserveerd mogelijk te laten spreken en de invloed van de aanwezigheid van de interviewer op het taalgebruik van de participanten te minimaliseren, zijn waar mogelijk twee personen tegelijk geïnterviewd. Dit was echter niet in alle gevallen mogelijk.¹⁰ Om de deelnemers toch zoveel mogelijk op hun gemak te laten zijn, zijn alle interviews afgenomen op een door de deelnemer gekozen plek. In de meeste gevallen was dit de werkplek en in enkele gevallen is het interview bij de deelnemer thuis afgenomen. Voorafgaand aan de interviews zijn de participanten geïnformeerd dat het interview werd afgenomen in het kader van een onderzoek naar taalgebruik over sekswerk. Om ervoor te zorgen dat de participanten hun taalgebruik zo weinig mogelijk zouden aanpassen door voorkennis over het onderzoek is verder geen gedetailleerde informatie over de inhoud van het onderzoek verstrekt.¹¹

Tijdens de interviews is er gebruik gemaakt van twee manieren om de geïnterviewde personen te laten spreken: *semantic elicitation* en *photo elicitation*. Tijdens het eerste deel werden aan de deelnemer(s) acht open vragen gesteld die gerelateerd zijn aan het beroep van de deelnemer of aan sekswerk in het algemeen. Het betreft de volgende vragen:

- Kan je beschrijven hoe een typisch werkdag, vanaf het moment dat je naar je werk vertrekt tot het moment dat je weer naar huis gaat, er voor jou uitziet?
- Waarom heb je gekozen voor [het type sekswerk waarin de participant werkzaam is] en niet voor een andere vorm van sekswerk? / Waarom heb je gekozen voor [de variant het beroep waarbij de hulpverlener met sekswerkers in contact komt] en niet voor een andere invulling van je beroep?

¹⁰ Zo bleek een deel van de sekswerkers die bereid waren om te participeren niet in de gelegenheid om een collega te benaderen en samen met die collega mee te doen aan het interview. Deelnemers gaven aan weinig tot geen contact met collega's te hebben of alleen collega's te kennen die geen Nederlands spreken. Ook bleek het niet altijd mogelijk om twee sekswerkers die elkaar niet eerder hebben ontmoet tegelijk te treffen voor een interview. Het waarborgen van anonimiteit, evenals praktische en logistieke redenen vormden hierbij een obstakel.

¹¹ Desalniettemin moet opgemerkt worden dat het waarschijnlijk is dat zowel de context van het interview als de aanwezigheid van de interviewer het taalgebruik van de deelnemers hebben beïnvloed – wanneer het doel van het onderzoek was geweest om in kaart te brengen hoe de deelnemers van de twee groepen onderling met elkaar spreken, was dit een groot probleem geweest. Het doel is echter om inzicht te krijgen in het discours rondom sekswerk en het taalgebruik van de deelnemers biedt ook inzicht in het discours wanneer dit taalgebruik wordt beïnvloed door de context van het interview. Het geanalyseerde taalgebruik geeft echter waarschijnlijk ten dele inzicht in andere aspecten van het discours doordat dit taalgebruik beïnvloed is door de context van het interview.

- Hoe is het contact met je collega's? / Hoe is het contact met sekswerkers?
- Uit welke aspecten van je werk haal je het meeste plezier?
- En in welke kanten heb je het minste plezier?
- Zou je iemand die overweegt om sekswerker te worden, aanraden om in het werkveld aan de slag te gaan?
- Hoe denk je dat er over het algemeen in de maatschappij gedacht wordt over sekswerk?
- Vind je dat er in onze maatschappij een taboe of stigma rust op sekswerk?

Er is gestreefd naar een zo neutraal mogelijke formulering van de vragen om de antwoorden van de deelnemers zo min mogelijk te sturen. Een daadwerkelijk objectieve formulering bestaat echter niet. Mede vanuit dit besef zijn de acht vragen hierboven tijdens elk interview nagenoeg hetzelfde verwoord, om te kunnen uitsluiten dat verschillen in de antwoorden te wijten zijn aan verschillen in de manier waarop de vragen zijn gesteld. In principe werd de vragenlijst van boven naar beneden afgewerkt. In sommige gevallen beantwoordde een participant met één antwoord echter meerdere vragen. In deze situatie werd de reeds beantwoorde vraag overgeslagen.

Het tweede deel van het interview bestaat uit het beschrijven van een viertal afbeeldingen. De afbeeldingen zijn foto's die op uiteenlopende manieren te maken hebben met sekswerk. Bij het kiezen van de afbeeldingen, is gestreefd naar een selectie beelden die zijn gemaakt vanuit verschillende standpunten en die verschillende kanten van sekswerk in beeld brengen. Alle afbeeldingen zijn relatief 'neutraal'. Er is bijvoorbeeld geen gebruik gemaakt van expliciet politiek geladen foto's. Aan de deelnemers is gevraagd "om elke afbeelding te omschrijven op zo'n manier dat iemand die de foto niet gezien heeft na het horen van de omschrijving in staat is om de afbeelding exact na te tekenen". Voor deze verwoording is gekozen, omdat dit de deelnemers uitnodigt uitgebreid en zo beeldend mogelijk te beschrijven. De volgende vier afbeeldingen zijn door de deelnemers omschreven:

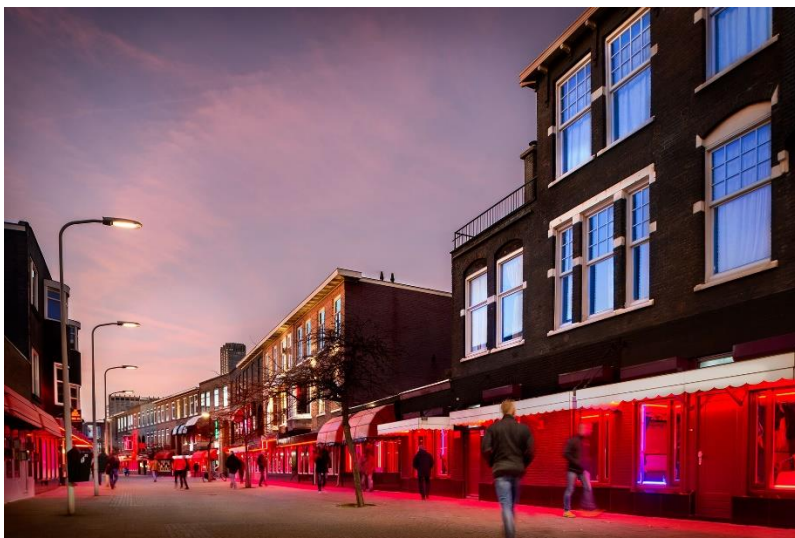
Afb. 1.

Afb. 2.

Afb. 3.

Afb. 4.

Vervolgens is na elk interview de opname getranscribeerd. Omdat dit onderzoek zich niet richt op conversatieanalyse, maar uitsluitend op formuleringkeuzes, zijn gesprekskenmerken zoals bijvoorbeeld pauzes, tussenwerpsels als ‘ehm’ en toonhoogteverschuivingen niet getranscribeerd. Op dergelijke gesprekskenmerken na is de audio van de interviews echter één op één uitgeschreven: onder andere woordherhalingen zijn letterlijk overgenomen en ongrammaticale zinnen zijn niet gecorrigeerd. Geanonimiseerde versies van deze transcripties zijn als bijlage aan het einde van deze scriptie te vinden.

Hoofdstuk 4 – Resultaten

4.1 – Bottom-up analyse

In de eerste fase van de analyse zijn in de transcripties van de interviews zoveel mogelijk stijlmiddelen gemarkeerd aan de hand van de checklist die is opgesteld door Stukker & Verhagen (2019). Doordat deze checklist een zo volledig mogelijk overzicht van stijlmiddelen geeft en dus niet specifiek is opgesteld met het oog op het type talig materiaal dat in dit onderzoek geanalyseerd wordt, bleken de stijlmiddelen uit de lijst in wisselende mate aanwezig in de interviews. Een aantal stijlmiddelen kon nauwelijks of zelfs helemaal niet gevonden worden. Zo zijn ‘aansporingen van het publiek’ nagenoeg afwezig, terwijl dit stijlmiddel in bijvoorbeeld speeches van een politici – wat doorgaans teksten met primair een retorisch karakter zijn en die veelal geschreven worden met een groot publiek in gedachten – waarschijnlijk herhaaldelijk gebruikt wordt.

Tegelijkertijd bleek ook dat verschillende stijlmiddelen die op het eerste gezicht niet relevant lijken voor het analyseren van interviews weldegelijk aanwezig zijn in de transcripties. Zo is het in kaart brengen van ‘ingebbede perspectieven’ – oftewel het onderzoeken in hoeverre formuleringen iets te kennen geven over de houding van de tekstproducent ten opzichte van bepaalde personages – hoofdzakelijk relevant voor literair onderzoek, maar kan ook een spreker die in een interview praat over een collega benaderd worden als een tekstproducent die vertelt over een ‘personage’.

Nadat in deze exploratieronde zoveel mogelijk stijlmiddelen zijn gemarkeerd, is er vergelijkenderwijs te werk gegaan. De meest opvallende verschillen en overeenkomsten tussen de interviews met sekswerkers en de interviews met hulpverleners worden in de volgende subparagrafen benoemd en kort toegelicht.¹²

4.1.1 – Diminutieven

In de interviews met sekswerkers wordt meer dan twee keer zoveel gebruik gemaakt van verkleinwoorden dan in de interviews met hulpverleners (zie ook tabel 2 in de bijlage van

¹² Omdat deze scriptie een onderzoek op kwalitatieve basis is, wordt in dit hoofdstuk niet over kwantitatieve resultaten gerapporteerd. In een aantal gevallen vormde een geconstateerd kwantitatief verschil tussen het taalgebruik van de twee groepen echter de aanleiding om in meer detail naar een bepaald verschijnsel te kijken. Over dergelijke kwantitatieve verschillen wordt gerapporteerd in de bijlage van deze scriptie.

deze scriptie). In deze telling zijn naamwoorden met het suffix -je, -tje, -etje, -pje of -kje in zowel het enkelvoud als het meervoud gerekend tot de categorie verkleinwoorden. Verkleinwoorden waarvan geen onverkleinde variant bestaat (zoals ‘beetje’) zijn buiten beschouwing gelaten.

Aan verkleinwoorden worden in de taalkundige literatuur een aantal verschillende functies toegeschreven. Een spreker kan ten eerste met een diminutief aangeven dat een object of persoon klein van formaat is, dat een locatie ruimtelijk klein is of dat een tijdsperiode kort van duur is (Bakema e.a. 1993: 122). Naast deze relatief letterlijke functie hebben verkleinwoorden grofweg die evaluatieve functies: diminutieven kunnen depreciërend gebruikt worden en hebben dan de betekenis van ‘gering’ of ‘onbeduidend’, ze kunnen appreciërend zijn en ingezet worden om de genegenheid die de spreker richting de referent voelt uit te drukken en ze kunnen eufemistisch¹³ gebruikt worden. In het laatste geval wordt met het toevoegen van een verkleinend suffix de originele lading van het basiswoord verzacht (Bakema e.a. 1993: 123-125).

De verkleinwoorden die door de geïnterviewde sekswerkers gebruikt worden, blijken in vergelijking met de door de hulpverleners verkleinde woorden vaker een evaluerende functie te hebben (zie tabel 2). In de interviews met sekswerkers zijn deze evaluerende verkleinwoorden gelijkwaardig verdeeld over de categorieën depreciërend, appreciërend en eufemistisch. Daarbij moet echter wel opgemerkt worden dat een groot deel van de gebruikte diminutieven niet één duidelijke functie heeft, maar onder meerdere categorieën geschaard kan worden, zoals in het volgende voorbeeld:

(1) ‘Zo, ga maar liggen, heb je lekker even goed bij je ballen gepakt, ja. Dan ben je wel een beetje, wat ben je, ben je een slaafje of een sletje?’ ‘Een sletje, meesteres.’ ‘O, ik houd van sletjes.’

In het bovenstaande voorbeeld worden de verkleinwoorden niet letterlijk gebruikt om een kleine slaaf of een kleine slet aan te duiden. De verkleinwoorden hebben dus een evaluerende functie. De spreker lijkt, gezien de context, de verkleinwoorden enerzijds depreciërend te gebruiken. Ze wil aangeven dat zij de meesteres is en de klant ‘slechts’ haar slaaf of slet. Anderzijds lijken de verkleinwoorden ook een eufemistische functie te hebben. De oorspronkelijke, letterlijke betekenissen van de woorden ‘slaaf’ en ‘slet’, evenals de negatieve

¹³ In deze analyse wordt met een ‘eufemisme’ een woord of een uitspraak bedoeld waarvan de inhoud op verzachtende wijze gebracht wordt door de spreker. Deze inhoud kan, maar hoeft niet noodzakelijkerwijs een strikt negatieve lading te hebben. Ook bijvoorbeeld een choquerende of controversiële boodschap kan eufemistisch gebracht worden.

connotaties die deze oorspronkelijke betekenissen hebben, worden door de spreker afgezwakt en verzacht door een diminutief te gebruiken. Tegelijkertijd lijkt de zin ‘ik houd van sletjes’ er op te wijzen dat ‘sletje’ ook appreciërend bedoeld wordt, als een liefkozing.

De door de sekswerkers verkleinde woorden blijken bovendien niet alleen vaker evaluerend te zijn, maar duiden ook vaker concrete objecten, personen en entiteiten aan, terwijl de door de hulpverleners verkleinde woorden in vergelijking vaker verwijzen naar abstractere concepten (zie tabel 2 voor een volledig overzicht van de woorden die verwijzen naar concrete entiteiten en die woorden die verwijzen naar abstracte concepten). Enkele voorbeelden uit de interviews met sekswerkers zijn de volgende:

(2) Sinds ik een boekje heb uitgebracht [beschrijving van het boek], sinds dat boekje er is heb ik eigenlijk minder en minder contact met mensen, met colle gaatjes eigenlijk.

(3) Ik heb een tijd, voordat ik voor mezelf startte, in een allerlei bordeeltje gewerkt, in [naam wijk] was dat.

(4) Soms laat ik ze ook zo starten, dat ze moeten ze op hun knieën en dan ga ik wat te drinken halen en dan zeg ik ‘zo mond open’, ik zeg ‘je bent even m’n hondje nu’.

Waar de sekswerkers vaker concrete en helder begrensde entiteiten als ‘boek’ en ‘hond’ verkleinen, gebruiken de hulpverleners meer verkleinwoorden zoals in de volgende zinnen:

(5) Dus het duurt een tijdje tot ze ons hebben leren kennen en vertrouwen.

(6) Dat soort kleine dingetjes moet je weten en dat maakt het makkelijker om in contact met de sekswerkers te komen.

(7) Dus dan tikken ze op het raam en noemen ze je naam en dus dat contact is veel, ja, die lijntjes zijn korter, dus dan contact is gewoon eigenlijk veel beter.

Door de geïnterviewde sekswerkers worden abstracte verkleinwoorden als in (5) tot en met (7) ook een aantal maal gebruikt, maar het aandeel van deze woorden ten opzichte van het totale aantal gebruikte verkleinwoorden is kleiner.

4.1.2 – Intensiveerders

Een tweede verschil is dat in de interviews met sekswerkers vaker en vooral op een andere manier gebruik gemaakt wordt van intensiveerders dan in de interviews met hulpverleners. Bij het bepalen of een woord geldt als een intensiveerder is de volgende definitie aangehouden: een woord is intensiverend wanneer het “in de context waarin het voorkomt kan worden weggelaten of kan worden vervangen met als resultaat een minder krachtige uiting die in de context relevant is” (Van Leeuwen 2015: 55). Woorden in de vergrotende en overtreffende

trap zijn niet meegenomen in de analyse.

Wat met name opvalt, is dat de geïnterviewde sekswerkers sterkere intensiveerders gebruiken en dat de intensiveerders die door de sekswerkers gebruikt worden in meer verschillende grammaticale categorieën voorkomen (zie ook tabel 3). De geïnterviewde hulpverleners maken het meeste gebruik van intensiverende bijwoorden, van telwoorden en voornaamwoorden die kwantiteit aangeven en van woorden van frequentie. Voorbeelden daarvan zijn:

(8) Ja, ik directe contact gewoon met mensen en het soort type verhalen ook de verscheidenheid daarin dat vind ik heel leuk.

(9) De reden dat het me meteen aansprak om met sekswerkers te werken is dat ik, ja, zelf heel erg ook *open minded* ben en het heel erg leuk vindt om alle verschillende, ja, lagen en diversiteit en dynamiek in de samenleving te ervaren en te zien.

(10) En dit is wel echt, het zijn gewoon eigenlijk zzp'ers, zoals je ze zou kunnen zien, en iedereen is gewoon bezig met geld verdienen en een bedrijf runnen.

In de interviews met hulpverleners komen intensiverende bijvoeglijke naamwoorden slechts een enkele keer voor. De combinatie van een intensiverend bijwoord met een niet-geïntensiveerde bijvoeglijk naamwoord, zoals 'heel leuk' in zin (8), is gebruikelijker. Om extra sterk te intensiveren, kiezen hulpverleners ook verschillende keren voor het gebruiken van meerdere intensiverende bijwoorden achter elkaar, zoals 'heel erg leuk' in (9).

Waar de hulpverleners er vaker voor kiezen om een of meerdere mild intensiverende bijwoorden, zoals 'heel', 'veel', 'erg' en 'echt', te gebruiken, kiezen de geïnterviewde sekswerkers vaker voor één zeer sterk intensiverend bijwoord of een intensiverend bijvoeglijk naamwoord. De volgende zinnen zijn daarvan voorbeelden:

(11) En wat me ook, met name, verschrikkelijk irriteert is dat iedereen een mening heeft, maar niet per se gehinderd wordt door kennis van zaken.

(12) Ja, ik vind dat we echt een waaninnig leuke *community* zijn.

(13) Dat vinden ze helemaal geweldig als je ze zo noemt. Dat vinden ze gewoon heerlijk, die geile praat, weet je wel.

Naast intensiverende bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden komen intensiveerders in andere grammaticale categorieën voor:

(14) Ook al zou ik zelf een rotdag hebben, een beetje in de put zitten of geen zin hebben, ik ik kom altijd blij terug.

(15) Social media is natuurlijk ook een hel.

(16) Als je *Parool* moet geloven, nou dan, een en al ellende.

(17) Goed, nou, dan hebben ze het goed gedaan en dan krijgen ze nog wat spuug en dan vaak lopen ze al te kermen van de pijn ofzo.

(18) De omgang met heel veel mensen, dat vind ik, ik ben gek op mensen.

Zo is ‘rotdag’ in (14) een intensivering middels een voorvoegsel. ‘Hel’ in (15) en ‘ellende’ in (16) zijn intensiverende zelfstandige naamwoorden, ‘kermen’ in (17) is een geïntensiveerd werkwoord, ‘in de put zitten’ in (14) en ‘gek zijn op’ in (18) zijn intensiverende idiomatische uitdrukkingen. Intensiveerders uit deze grammaticale categorieën worden nauwelijks gebruikt in de interviews met hulpverleners.

4.1.3 – Nominaliseringen

Nominaliseringen blijken in de interviews met hulpverleners iets vaker gebruikt te worden dan in die met sekswerkers (zie tabel 4). In de interviews zijn afleidingen op -ing, -tie en -sie, zelfstandige naamwoorden middels werkwoordstam en substantiveringen gemarkeerd als nominaliseringen. Ook zelfstandige naamwoorden die gebeurtenissen, toestanden, processen of psychologische en sociale verschijnselen uitdrukken – die strikt genomen geen nominaliseringen zijn, maar wel net als nominaliseringen vervangen kunnen worden door een werkwoord – zijn in kaart gebracht. Samenstellingen zijn buiten beschouwing gelaten, tenzij de samenstelling herleid kon worden tot een samengesteld werkwoord.

Dat nominaliseren iets vaker gebruikt wordt door de hulpverleners dan door de sekswerkers kan ten dele verklaard worden doordat in het jargon van hulpverleners een aantal nominaliseringen voorkomt. Voorbeelden van zinnen waarin door de geïnterviewde hulpverleners regelmatig gebruikte nominaliseringen (onderstreept in de voorbeelden) voorkomen, zijn de volgende:

(19) Dus ik kan alleen informatie verstrekken over de legale mogelijkheden en die die waarom de ene vorm misschien makkelijker is dan de andere met belasting betalen en zzp’er worden en al die administratieve dingen die dan erbij komen kijken.

(20) Ik kan uitleggen die stappen en dan weet je gewoon wat moet je doen, gewoon een uitkering regelen.

(21) Wij doen eigenlijk alle aspecten, informatie over instappen, uitstappen en wij ook een project – nee, het is een, hoe noem je het, een nationaal programma, Regulering Uitstap Prostitutie.

Woorden zoals ‘belasting’ in (19) ‘uitkering’ in (20) en ‘regulering’ in (21) zijn termen die niet exclusief tot het jargon van hulpverleners behoren. Ze komen voor in het taalgebruik van

allerlei mensen, maar voor hulpverleners zijn dergelijke termen vaktermen; een groot deel van de geïnterviewde hulpverleners houdt zich vanwege zijn of haar beroep dagelijks bezig met onder andere belastingzaken en uitkeringen, waardoor het logisch is dat termen als ‘belasting’ en ‘uitkering’ herhaaldelijk voorkomen in de interviews met hulpverleners. In veel van de zinnen waarin deze woorden gebruikt worden, hadden de sprekers bovendien niet voor een formulering zonder naamwoordstijl kunnen kiezen. Woorden als ‘belasting’ en ‘uitkering’ kunnen niet gemakkelijk door een werkwoord vervangen worden, omdat ze als nominalisering een betekenis hebben die het werkwoord niet heeft (zo betekent ‘belasting’ in de context van zin (19) niet gewoon ‘belast worden met iets’, maar betekent het ‘een verplicht geldbedrag betalen aan de overheid’).

Wanneer we de nominalisering die onderdeel zijn van het jargon buiten beschouwing laten, komen nominalisering echter nog steeds vaker voor in de interviews met hulpverleners dan in die met sekswerker. In deze gevallen wordt er vaak gekozen voor een nominalisering ondanks dat er een alternatieve formulering met een werkwoord mogelijk is. Enkele voorbeelden zijn de volgende:

(22) Dus als iemand bij ons komt, kunnen ze gelijk contact met ons collega's nemen, als de vraag meer richting hulp is, niet informatie.

(23) Nou, je gaat echt met iemand het gesprek aan van ‘oké, wat zijn je verwachtingen van het werk, (...) en welke manier van werken wil je doen’, want daar is ook nog keuze uit en dan komt er inderdaad wat informatievoorziening eigenlijk bij.

Een van de voornaamste effecten van nominalisering is dat ze de betrokkenheid van de handelende persoon maskeren (Onrust 2005: 199). Bovendien kan een nominalisering een handeling reduceren tot een verschijnsel of een toestand, terwijl het gebruik van een persoonsvorm de handeling als een concrete activiteit, die uitgevoerd wordt door een agens, presenteert (Onrust 2005: 209). Vergelijk bijvoorbeeld de woorden ‘als de vraag meer richting hulp is’ in zin (22) met de alternatieve formulering ‘als een sekswerker vraagt of we hem of haar kunnen helpen’; in de herschreven versie worden zowel de persoon die de vraag stelt als de personen die hulp bieden expliciet genoemd, terwijl deze in zin (22) volledig ontbreken.

Alhoewel de geïnterviewde hulpverleners vaker gebruik maken van nominalisering dan de geïnterviewde sekswerkers, komen nominalisering in de interviews met sekswerkers ook voor. Afleidingen op -ing worden het meeste gebruikt door de sekswerkers. Twee voorbeelden:

(24) Ik ben gelukkig op een normale manier heb ik me ontmaagd m'n echte ontmaagding gehad.

(25) Van heel extreem tot publiek, vernederd worden, vernedering geven, ik kan de S en de M.

In zin (24) is de correctie van het gebruik van het werkwoord 'ontmaagden' naar de nominalisering 'ontmaagding' opvallend. De spreker begon de zin met een formulering waarin hij zelf actief een handeling uitvoert ('ik heb me ontmaagd') en stapte over naar een formulering waarbij er niet alleen meer afstand is tussen hemzelf en de handeling, maar er bovendien geïmpliceerd wordt dat er een andere agens is dan de spreker ('ik heb m'n ontmaagding gehad'). Wat in zin (25) opvalt is het verschil in formulering tussen het passieve 'vernederd worden' zonder nominalisering en het actieve 'vernedering geven' met nominalisering: een consistente formulering was 'vernedering krijgen, vernedering geven' of 'vernederd worden, vernederen' geweest.

Mogelijk is de keuze voor 'vernedering geven' in plaats van 'vernederen' in (25) te verklaren doordat de spreker met de nominalisering 'vernedering' een categorie aan diensten omschrijft, in plaats van een eenmalige handeling. In de volgende twee voorbeelden uit een van de andere interviews met sekswerkers lijkt de spreker om dezelfde reden voor een nominalisering te kiezen:

(26) Vaak wat er gebeurt, ik laat, ik doe ook vernedering. Verbaal is dat voornamelijk. Verbale vernedering.

(27) Ik doe ook *breath control* met wurging, dus ja, dan moet je wel weten wat je doet.

In bovenstaande twee voorbeelden wordt, net zoals in zin (25), de handeling gereduceerd tot een categorie, waarbij het primaire doel niet lijkt te zijn om de agentiviteit van de spreker te minimaliseren (de spreker benoemt zichzelf immers in beide zinnen expliciet als handelend persoon met de woorden 'ik doe'), maar om een afgebakende groep aan diensten die de spreker aanbiedt te benoemen. De spreker kiest voor 'vernedering' en 'wurging' omdat zij niet praat over een concrete situatie waarin zij een persoon vernederd of gewurgd heeft, maar omdat zij het heeft over de handelingen van het vernederen en het wurgen in het algemeen.

Ook substantiveringen worden in de interviews met sekswerkers een aantal maal gebruikt om een categorie aan diensten te benoemen:

(28) (...) uiteindelijk heb ik me kleine tien jaar geleden gespecialiseerd in het werken met mensen met een beperking, het kan psychiatrisch zijn, verstandelijk, lichamelijk. Ja, dat vind ik gewoon het mooiste... De mooiste richting die er is eigenlijk.

(29) (...) alhoewel toen had ik nog, kwam ook het trio's doen heel vaak voor.

In zin (29) wordt de agentiviteit van de spreker volledig gemaskeerd door het gebruik van de nominalisering. Hierin verschilt voorbeeld (29) van (28). Alhoewel de spreker in zin (28) zegt dat ze zich heeft ‘gespecialiseerd’ in het werken met mensen met een beperking en ze niet expliciet zegt dat zij dit werk zelf uitvoert, benoemt de spreker zichzelf in deze zin wel als agens. De agentiviteit van de spreker blijft in zin (29) echter volledig impliciet: alleen uit de context kan afgeleid worden dat de spreker zelf deelnam aan ‘het trio’s doen’.

4.1.4 – Passieve constructies

In zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners komen passieve zinstructuren voor (zie tabel 5). Er zijn als het gaat om passieve zinnen geen aanwijzingen voor een verschil in taalgebruik tussen de sekswerkers en de hulpverleners te vinden. Passieve constructies worden door beide groepen met name gebruikt wanneer de vooroordelen rondom sekswerk en de negatieve gevolgen van die vooroordelen worden besproken; slechts in enkele zinnen is dat niet het geval. Voorbeelden uit zowel de interviews met hulpverleners als uit die met sekswerkers zijn de volgende zinnen:

- (30) Het algemene beeld is dat sekswerkers slachtoffers zijn, dat ze worden uitgebuit, en dat ze worden gedwongen en dat het slechte vrouwen zijn en, ja, dat is dus niet zo.
- (31) En dan heb je daar natuurlijk nog zwaardere varianten in dat mensen echt gedwongen worden, dat heb je ook wel natuurlijk.
- (32) (...) wat ik altijd leuk, belangrijk vind in mijn werk is (...) dat ik graag direct maatschappelijk betrokken wil zijn bij een doelgroep en ook wil werken met groepen die wat meer in een minderheidspositie zitten, naja eigenlijk of daarin worden gezet door de samenleving.
- (33) Kijk, er zijn natuurlijk ook, natuurlijk worden bepaalde meiden uitgebuit en daar ben ik fel op tegen (...).
- (34) Je wordt bespuugd, je wordt uitgescholden.
- (35) Ik denk toch dat er over het algemeen dat het niet gezien wordt als een gewoon beroep en dat is hartstikke jammer.

In passieve zinnen die het stigma rondom sekswerk bespreken, ontbreekt in vrijwel alle gevallen een agens. Zin (32), waarin de spreker de actieve zin ‘groepen die in een minderheidspositie zitten’ bewust corrigeert naar de passieve formulering ‘groepen die in een minderheidspositie worden gezet’, is een van de weinige voorbeelden waarin de agens (in dit geval ‘de samenleving’) expliciet wordt genoemd. In passieve zinnen die het stigma rondom sekswerk bespreken, zijn sekswerkers vrijwel altijd de patiëns, zoals in zin (30) tot en met

(34). Het beroep sekswerk is slechts in enkele gevallen de patiëns, zoals in voorbeeld (35).

4.1.5 – Onpersoonlijke constructies

In zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners komen onpersoonlijke constructies met ‘er’ en ‘het’ voor (zie tabel 6). Kenmerkend voor onpersoonlijke constructies is dat de persoon aan wie het perspectief moet worden toegeschreven op de achtergrond blijft (Van Leeuwen 2015: 77) en dat een grammaticaal onderwerp ontbreekt. Voorbeelden hiervan uit de interviews zijn de volgende zinnen:

(36) Ja, het is geen positief beeld, over sekswerk.

(37) Het is wel een minderwaardig beeld, denk ik. Dat een sekswerker... Ja.

(38) Ja, ligt er, denk ik nog steeds, een enorm stigma op sekswerkers.

Onpersoonlijke constructies komen het vaakst voor in de omschrijvingen van de foto's: de opdracht om een afbeelding te beschrijven nodigt logischerwijs uit tot zinnen als ‘er is een man op straat’ en ‘het is de Geleenstraat’. Wanneer we de omschrijvingen van de foto's buiten beschouwing laten, betreffen onpersoonlijke constructies met ‘er’ en ‘het’ in zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners het vaakste zinnen waarin het stigma rondom sekswerk besproken wordt, zoals in voorbeelden (36) tot en met (38).

Een deel van de onpersoonlijke constructies die voorkomen in de interviews zijn onpersoonlijke constructies in combinatie met een passief werkwoord, zoals in de volgende zinnen:

(39) Ja en daarnaast denk ik ook wel dat mensen een veel beperkter beeld hebben van sekswerk dan wat het is. Dat er toch in eerste instantie wordt gedacht aan, naja, of dat synoniem prostitutie (...).

(40) Er wordt natuurlijk ook vaak over ‘hoeren’ gesproken. Ja, negatief.

(41) En er is heel erg het accent gelegd op misstanden in prostitutie en soms wel eens een beetje te veel in verhouding met andere sectoren waarin het ook voorkomt.

Wanneer er een onpersoonlijke constructie gecombineerd wordt met een passief werkwoord, betreft het op slechts enkele gevallen na altijd zinnen die het stigma rondom sekswerk bespreken.

Een ander deel van de onpersoonlijke constructies komt voor in combinatie met een nominalisering. Deze combinatie komt in vergelijking vaker in de interviews met sekswerkers voor en betreft – in tegenstelling tot zinnen waarin een onpersoonlijke constructie met een passieve werkwoordsvorm gecombineerd wordt – niet altijd zinnen waarin het stigma rondom

sekswerk besproken wordt. De geïnterviewde sekswerkers en hulpverleners verschillen dus op dit punt van elkaar. Twee voorbeelden:

(42) Er blijft altijd communicatie.

(43) Het is gewoon, naja, er is een verzoek en je maakt een afspraak.

Dat onpersoonlijke constructies gecombineerd worden met zowel passieve werkwoorden als nominalisering is verklaarbaar: deze stijlmiddelen reduceren alle drie de agentiviteit van de spreker en lenen zich alle drie goed voor het bespreken van algemene situaties in plaats van concrete eenmalige gebeurtenissen.

4.1.6 – Samenstellingen: ‘sekswerk’

In alle interviews wordt de samenstelling ‘sekswerk’ of het daarvan afgeleide ‘sekswerker’ gebruikt. Er wordt voor ‘sekswerk’ bovendien slechts een enkele keer een synoniem gebruikt. Wanneer er wel een synoniem gebruikt wordt, dan is dat vrijwel altijd het woord ‘prostitutie’, zoals in de volgende twee voorbeelden:

(44) Maar ik weet ook dat dat niet de oplossing is, want je kunt niet... Er blijft altijd prostitutie.

(45) En er is heel erg het accent gelegd op misstanden in prostitutie en soms wel eens een beetje te veel in verhouding met andere sectoren waarin het ook voorkomt.

De term ‘prostitutie’ lijkt vooral voor te komen wanneer een spreker de gehele sekswerkbranche met alle in het netwerk actieve spelers aan wil aanduiden zonder specifiek de nadruk op sekswerkers te leggen, zoals in zin (44) en (45). Met de term ‘sekswerk’ kan eveneens de gehele seksbranche aangeduid worden, met name wanneer de term zonder lidwoord ervoor wordt gebruikt, maar in de meeste gevallen wordt met de term in de interviews specifiek het beroep of de handeling van het uitvoeren van seksuele handelingen tegen betaling bedoeld. De volgende zinnen zijn daar voorbeelden van:

(46) Want dat is ook een misvatting, dat iedereen denkt dat iedereen wel sekswerk kan doen.

(47) Maar wat ik vooral zie als ik met ze in contact ben is dat ik dat eigenlijk het werk, het sekswerk zelf, vaak niet een heel groot onderwerp is.

(48) Ik zit, mijn sekswerk is allerlei op allerlei vlakken. Mannen, vrouwen, andersgeaarden of andere genders. Verbaal, lichamelijk, van extreem tot super zacht.

Voor het van ‘sekswerk’ afgeleide ‘sekswerker’ komen synoniemen nog minder voor dan voor ‘sekswerk’ (een uitzondering daarop is het gebruik van het woord ‘hoer’ in een

specifieke context – in de volgende subparagraaf wordt dit nader toegelicht). De geïnterviewde hulpverleners gebruiken, op het begrip ‘hoer’ na, geen enkele keer een synoniem voor het woord ‘sekswerker’. De geïnterviewde sekswerkers gebruiken slechts af en toe een synoniem (zie tabel 7).¹⁴ Twee voorbeelden:

(49) En de gewone prostituee, als ik het zo mag zeggen, moet hier ook een beetje mee oppassen, omdat het een kwetsbare doelgroep is.

(50) En het is nogal wat geld, sommigen die die sparen echt drie vier maanden om naar een uurtje naar een meisje van plezier te kunnen (...).

Terwijl de woorden ‘sekswerk’ en ‘sekswerker’ in alle interviews worden gebruikt, wordt er voor het aanduiden van direct aan sekswerk gerelateerde zaken of locaties vrijwel geen gebruik gemaakt van samenstellingen met het woord ‘sekswerk’ of ‘sekswerker’ erin. De volgende twee zinnen zijn de enige voorbeelden uit de interviews van samenstellingen met het woord ‘sekswerk’:

(51) Wij zitten in de sekswerkersgroep, wij zijn met z’n drieën (...).

(52) (...) ik kom ook vaak in het buitenland, en dan spreek je andere sekswerkersorganisaties en dan dan voel ik datzelfde gevoel van ‘wauw, wij zijn zo leuk’.

Er wordt echter wel gebruik gemaakt van samenstellingen waarin een synoniem voor ‘sekswerk’ gebruikt wordt. Dat is in vrijwel alle gevallen het woord ‘prostitutie’, zoals in de volgende zinnen:

(53) Zij zit voor een raam, als ik het zo zie dan is het ook een prostitutieraam.

(54) Ik denk vooral in de [straatnaam] en de [straatnaam], dat zijn dan hier de raamprostitutiestraten in [naam stad].

(55) Het belangrijkste is: het is gewoon een prostitutiestraat.

Voorbeelden zoals de bovenstaande komen voor in zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners. Op dit punt komt het taalgebruik van de sekswerkers en de hulpverleners dus overeen.

Dat er op twee gevallen na geen gebruik gemaakt wordt van samenstellingen met ‘sekswerk’ of ‘sekswerker’ en wel van samenstellingen met ‘prostitutie’ heeft er mogelijk mee te maken dat ‘sekswerk’ zelf al een samenstelling is en dat het creëren van een nieuwe samenstelling door een woord te combineren met een al bestaande samenstelling

¹⁴ Naast de woorden in voorbeeld (49) en (50) worden ook onder andere de termen ‘escort’ en ‘meesteres’ gebruikt door de geïnterviewde sekswerkers. Deze woorden zijn echter geen synoniemen voor ‘sekswerker’, maar duiden een specifieke subcategorie van sekswerkers aan.

(bijvoorbeeld ‘sekswerkraam’ of ‘sekswerkstraat’) voor taalgebruikers niet de voorkeur heeft.

4.1.7 – Woorden met specifieke connotaties: ‘hoeren’

In de vorige subparagraaf werd al kort genoemd dat het woord ‘hoer’ de enige term is die in de interviews zowel door hulpverleners als door sekswerkers af en toe gebruikt wordt als synoniem voor ‘sekswerker’. Er wordt in deze subparagraaf bij het gebruik van het woord ‘hoer’ stilgestaan, omdat het woord in de interviews met hulpverleners en in die met sekswerkers negatieve connotaties met zich meedraagt.

Door de hulpverleners wordt ‘hoer’ zonder uitzondering gebruikt wanneer er over het stigma rondom sekswerk gesproken wordt en de spreker in dat kader het perspectief van een ander wil weergeven. Voorbeelden zijn de volgende:

(56) Dus heel vaak heb je van die ‘oh alle hoeren zijn verslaafd’. Of nemen drugs of weet ik veel.

(57) Maar het beeld is denk ik die vrouw achter het raam. Die vrouwen zijn of hoeren of zielig.

(58) Er wordt natuurlijk ook vaak over ‘hoeren’ gesproken. Ja, negatief.

De geïnterviewde sekswerkers gebruiken de term ‘hoer’ ook verschillende keren om aan te duiden dat ze het perspectief van iemand anders weergeven:

(59) En ik denk dat heel veel mannen die zeggen dan vaak veel ‘ja, zo’n hoer’ en dan vervolgens komen ze bij jou een uurtje langs.

(60) Dan denk ik, ja, ik ga liever betaald krijgen dan dat ik in de kroeg elke week een andere heb, zoals sommige mensen dat ook hebben, maar dan ben je een hoer en dat is dat ‘iew’.

In tegenstelling tot in de interviews met de hulpverleners wordt in de interviews met de sekswerkers het woord ‘hoer’ echter ook een keer door de spreker gebruikt om haar eigen perspectief weer te geven:

(61) Heel veel meiden sparen niet. Dat moet je wel echt doen. Je moet niet twintig jaar de hoer gaan uithangen en dan vervolgens nul op je rekening hebben staan. Dat is hoe ik erover nadenk.

Zoals voorbeelden (56)-(61) illustreren, wordt het woord ‘hoer’ door beide groepen vrijwel uitsluitend pejoratief gebruikt. De enige uitzonderingen zijn het gebruik van ‘hoer’ in een samenstelling door de geïnterviewde sekswerkers. In die gevallen wordt het woord zonder negatief waardeoordeel gebruikt:

(62) Het lijkt echt een situatie uit een heel duur privéhuis, soort hele dure hoerentent. (...) En, nouja, de allerlei pluche en en en velours gordijnen, lijkt me, en kussentjes. Lijkt me een hele dure hoerentent.

(63) En dan zeg ik ‘ga maar lekker op me rijden, goed zo, sletje, neuksletje, neukhoertje’.

Gebruik van het woord ‘hoer’ in een samenstelling komt in de interviews met hulpverleners niet voor.

4.1.8 – Onomasiologie: ‘vrouwen’

Of er naar dezelfde referent met constante of variabele naamwoorden wordt verwezen, kan veel vertellen over de houding van de spreker ten opzichte van de referent. Vrouwelijke sekswerkers worden door zowel de hulpverleners als de sekswerkers aangeduid met het woord ‘vrouwen’, vaak in combinatie met een bepaald lidwoord. Het woord ‘vrouwen’ komt in de interviews met de hulpverleners en in die met de sekswerkers ongeveer evenveel voor. Naast het woord ‘vrouwen’ worden ook ‘mevrouwen’, ‘dames’, ‘meisjes’ en ‘meiden’ in zowel het meervoud als het enkelvoud gebruikt om te praten over vrouwelijke sekswerkers. De term ‘dames’ blijkt vaker gebruikt te worden door de hulpverleners, terwijl ‘meisjes’ en ‘meiden’ juist vaker door de sekswerkers gekozen worden (zie tabel 8). Enkele voorbeelden uit de interviews met hulpverleners zijn de onderstaande drie:

(64) Maar die kamer is leeg. Dus er is er staat geen dame of er zijn geen klanten, niks.

(65) (...) dus eigenlijk zijn wij dan degenen die het meeste de *outrach* doet, en die andere collega, en dat werk eigenlijk wel heel goed, omdat de dames kennen je nu.

(66) Ik zie allemaal mensen lopen in een straat met rood licht en ramen, boompje in het midden, huizen erboven, dames die achter het raam zitten.

Voorbeelden uit de interviews met sekswerkers zijn de volgende:

(67) Dus dan ben je gewoon bezig met ontvangen, telefoon opnemen en als het rustig is dan zit je een beetje op je telefoon of je praat met de meisjes.

(68) Je hebt hier op de hoek die ramen en daarnaast een caféterras, in de zomer lijkt het me voor die meiden ook niet leuk.

(69) (...) met van die luifeltjes zo ervoor en het bekende *black light* waarin meisjes mooi uitkomen als ze achter het raam zitten.

Wat betreft de manier waarop vrouwen aangeduid worden, verschilt het taalgebruik van de sekswerkers en de hulpverleners dus duidelijk.

Aangaande de manier waarop mannelijke sekswerkers en mannelijke klanten van

sekswerkers aangeduid worden, verschilt het taalgebruik van de sekswerkers en de hulpverleners niet. Beiden worden vrijwel altijd door zowel de geïnterviewde hulpverleners als de sekswerkers aangeduid als ‘mannen’ in het meervoud en als ‘man’ of ‘meneer’ in het enkelvoud. In de zinnen waarin er zowel over mannen als vrouwen gesproken wordt, is deze inconsistentie in de manier waarop mannen en vrouwen worden aangeduid zeer opvallend. Een aantal voorbeelden:

(70) Er zijn geen gasten binnen, of klanten, en ook geen dames of mannen aan het werk of aan het dansen.

(71) Wat je ziet is, je kijkt vanuit het raam zeg maar, je ziet een meisje op de terug met lang donker haar. In het rode licht. Zij kijkt naar buiten en buiten zie je een man lopen met de handen in z’n zakken die een beetje aan het shoppen is.

(72) Nouja, en dan, meestal komen de meiden rond even voor elven en na elven binnen. En dan ook de mannen.

In zowel de interviews met hulpverleners als in die met sekswerkers wordt zelden gebruik gemaakt van ‘heren’ en geen gebruik gemaakt van ‘jongens’ of ‘jongetjes’, wat de mannelijke equivalenten van ‘dames’, ‘meiden’ en ‘meisjes’ zijn.

4.1.9 – Persoonlijk voornaamwoorden

Een verschil in het gebruik van persoonlijk voornaamwoorden tussen de interviews met hulpverleners en die met sekswerkers is de manier waarop beide groepen de persoonlijk voornaamwoorden ‘we’ en ‘wij’ gebruiken. In de interviews met hulpverleners worden ‘we’ en ‘wij’ uitsluitend door de sprekers gebruikt om zichzelf en een kleine groep directe collega’s aan te duiden. Twee voorbeelden:

(73) We zijn hier met z’n vieren, dus ongeveer een keer per maand heb ik avondsprekuren.

(74) Wij zitten in de sekswerkersgroep, wij zijn met z’n drieën, nog een andere collega en wij doen dus de *outreach* in de straten, in de [straatnaam] en de [straatnaam].

In tegenstelling tot in de interviews met hulpverleners wordt de woordjes ‘we’ en ‘wij’ door de geïnterviewde sekswerkers niet alleen gebruikt om zichzelf en directe collega’s aan te duiden, maar verwijzen ze ook verschillende keren naar de gehele beroepsgroep, zoals in de volgende zinnen:

(75) Ja, ik vind dat we echt een waanzinnig leuke *community* zijn.

(76) (...) dan voel ik datzelfde gevoel van ‘wauw, wij zijn zo leuk. Waarom kijken jullie zo op ons neer? Wij zijn zo leuk!’.

- (77) We hebben niet zo'n vertrouwen in de data van de overheid, zal ik het zo maar zeggen.
- (78) Wij in deze wereld begrijpen niet waarom mensen er zo moeilijk over doen.
- (79) Ik denk wel dat, wij zijn dus gestigmatiseerd.

Inclusief gebruik van 'we' en 'wij' zoals in de bovenstaande vijf voorbeelden komt in de interviews met sekswerkers enkele malen voor in combinatie met het benoemen van een groep die niet tot de 'wij'-groep behoort, zoals 'jullie' in (76) en 'de overheid' in (77). Daarnaast komt inclusief gebruik van 'we' en 'wij' meerdere keren voor in combinatie met woorden of zinsdelen met een negatieve lading, zoals 'neerkijken op' in (76), 'niet zo'n vertrouwen' in (77) en 'gestigmatiseerd' in (79). Noemenswaardig is ten slotte ook dat zowel de geïnterviewde sekswerkers als de hulpverleners geen enkele keer 'we' of 'wij' gebruiken om een groep bestaande uit zowel hulpverleners als sekswerkers aan te duiden.

4.1.10 – Verwijswoorden zonder antecedent

Wanneer we kijken naar de referentiële coherentie per interview blijkt dat in zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners de verwijswoorden 'ze', 'het', 'dit' en 'dat' verschillende keren gebruikt worden zonder dat in de zinnen eromheen een antecedent aangewezen kan worden. In de interviews zijn enkele gevallen te vinden waarbij uit de context duidelijk wordt dat 'ze' gebruikt wordt om sekswerkers aan te duiden en een iets groter aantal gevallen waarbij 'het', 'dit' of 'dat' gebruikt wordt om naar sekswerk te verwijzen. Het gebruik van 'het', 'dit' en 'dat' zonder antecedent met sekswerk als referent komt voor met name in de interviews met sekswerkers voor. Voorbeelden hiervan zijn:

- (80) Oké, nou, dan sta ik op, niet al te vroeg, want het is toch vaak avondwerk enzo.
- (81) Kijk, iedereen in mijn omgeving weet het, maar mijn dochter die mag dat niet weten. En aan de ene kant vind ik het ook wel logisch, het is niet iets wat je kinderen vertelt.
- (82) Bijvoorbeeld hier in de [gebouw waar spreker woont] weten heel veel mensen dat ik een dat ik het doe.
- (83) (...) dan ga je met hem naar de kamer en dat doe je dan een half uur, of een uur of hoe lang die meneer dat wil. En dan heb je een leuke tijd, vaak.
- (84) En ik was 28 toen ik eigenlijk besloot om dit te gaan doen.

Het gebruik van 'ze', 'het', 'dit' en 'dat' zonder antecedent kan ten dele verklaard worden doordat het geanalyseerde materiaal bestaat uit gesproken en spontaan taalgebruik, waarin doorgaans veel onafgemaakte en ongrammaticale zinnen voorkomen en dat vaak minder coherent is dan geschreven taal of gesproken taal volgens een script. Een andere potentiële

verklaring is dat de sprekers het expliciet noemen van de woorden ‘sekswerker’ of ‘sekswerk’ proberen te vermijden. Zo is in zin (82) de correctie van ‘hier weten heel veel mensen dat ik een’ naar ‘hier weten heel veel mensen dat ik het doe’ opvallend. De spreker lijkt te zijn begonnen met het uitspreken van de zin ‘hier weten heel veel mensen dat ik een sekswerker ben’ en stapt vlak voor het woord ‘sekswerker’ uitgesproken moet worden over op de verwoording ‘dat ik het doe’. Ook in zin (83) wordt gebruik gemaakt van vermijndend taalgebruik. In de zin kan ‘dat’ niet verwijzen naar het enige mogelijke antecedent ‘dan ga je met hem naar de kamer’ – de activiteit van het naar de kamer gaan, duurt immers geen half uur. De spreker moet met ‘dat’ dus hetgeen bedoelen wat zich in de kamer afspeelt, wat niet expliciet benoemd wordt.

4.1.11 – Partikels

Als het gaat om het gebruik van partikels zijn er geen aanwijzingen voor een verschil in taalgebruik tussen de sekswerkers en de hulpverleners. In de analyse zijn alle onverbuigbare en onvervoegbare woorden die niet bijdragen aan de propositionele inhoud van een zin beschouwd als partikels. Tussenwerpsels zijn dus ook onder de categorie partikels geschaard.

Partikels zijn – net zoals het gebruik van verwijswwoorden zonder antecedent dat in de vorige subparagraaf is besproken – een kenmerk van gesproken en spontaan taalgebruik. In gesproken taalgebruik signaleren partikels het effect dat de spreker beoogt te hebben met zijn taaluiting. Er is echter geen sprake van een één-op-één-relatie tussen een partikel en zijn specifieke functie: partikels moeten geïnterpreteerd worden in de context waarin ze worden gebruikt (Van de Poel & Van de Walle 1994: 326). Het gebruik van partikels wordt onder andere in verband gebracht met beleefdheid, omdat partikels in veel gevallen een afzwakkende functie hebben. Door een partikel te gebruiken “kan de spreker zijn gesprekspartner op een vrij discrete wijze informatie doorspelen” (Van de Poel & Van de Walle 1994: 328).

Voorbeelden uit de interviews waarin de gebruikte partikels een afzwakkende functie vervullen, zijn de volgende:

- (85) Nou het lijkt eigenlijk een club, met een paal in het midden, dus je zou kunnen zeggen dat het wel inderdaad een, ja, seksclub is.
- (86) En misschien is het ook wel gewoon omdat je, ja, gewoon menselijk contact hebt en fysiek contact hebt en ik denk dat dat, ja, heel... Zo wezenlijk is dat dat... Nou, je wordt aangeraakt, je raakt een ander aan, ja, dat is gewoon, denk ik, heel prettig. Tenminste, vind ik.

(87) En ik vind het erg leuk om mensen een prettige tijd te bezorgen, dus ik heb me gewoon natuurlijk wel toegelegd op, laten we maar zeggen, goed zijn in seksuele technieken, noem maar op.

Afzwakkende partikels, zoals in de bovenstaande voorbeelden, gaan in de interviews meerdere keren hand in hand met modaliteit in bijwoorden, zoals ‘eigenlijk’ en ‘inderdaad’ in (85), ‘misschien’ en ‘gewoon’ in (86) en ‘natuurlijk’ in (87), en met modaliteit in hulpwerkwoorden, zoals ‘zou’ en ‘kunnen’ in (85). Daarnaast zien we in voorbeeld (86) dat de tekstproducent haar uitspraken presenteert als een subjectieve attitude middels de toevoegingen ‘denk ik’ en ‘vind ik’. In voorbeeld (87) valt het ten slotte op dat de afzwakkende partikels en modale bijwoorden worden gevolgd door de uitspraak ‘laten we maar zeggen’, waarmee de spreker aangeeft hetgeen wat zij aanduidt niet expliciet te willen benoemen, en de daarop volgende woordkeuze ‘goed zijn in seksuele technieken’. De verhullende toon van zin (87) wordt des te duidelijker wanneer we deze zin vergelijken met het volgende voorbeeld:

(88) Nou, vervolgens, ben ik daar, ga ik ook nog *ball crushing* doen. Dat is een van mijn specialiteiten, dat ik, daar sta ik om bekend, dat ik de ballen pak en dat ik ze ga pletten met m’n handen.

In zowel zin (87) als zin (88) vertelt de spreker dat zij als sekswerker een specialisme heeft. Waar zin (87) verhullend van toon is, is het bovenstaande voorbeeld dat juist niet. De spreker noemt de term ‘ball crushing’ niet alleen expliciet, maar beschrijft vervolgens ook met orthofemistisch taalgebruik (‘ballen’, ‘pletten’) wat ‘ball crushing’ precies inhoudt. In zin (88) komen op het woordje ‘nou’ na dan ook geen partikels voor, noch wordt er modaliteit uitgedrukt in bijwoorden of hulpwerkwoorden.

4.1.12 – Negatie

In de interviews met beide groepen komt enkele zinsnegatie en dubbele negatie ongeveer evenveel voor (zie tabel 10). In verschillende gevallen ontkent de spreker een woord met een positief evaluerende lading, waardoor de boodschap zachter verwoordt wordt dan wanneer de spreker een synoniem met een negatieve lading zou gebruiken (Van der Wouden 2007: 1). Enkele voorbeelden:

(89) Maar ja... Ja, het is geen positief beeld, over sekswerk.

(90) Maar ik heb ook een tijd gehad dat ik niet zo goed wist hoe ik daar mee om moest gaan en

dat had ik gewoon was het gewoon geen leuk uurtje.

(91) Het is niet dat je daar veel klanten houdt, dat is ook niet fijn.

De sprekers maken in bovenstaande voorbeelden gebruik van een ontkenning, terwijl zij ook gebruik hadden kunnen maken van ‘negatief’ in (89), ‘slecht’ en ‘stom’ in (90) en ‘weinig’ en ‘vervelend’ in (91).

4.2 – Top down

De stijlmiddelen die in de vorige paragraaf zijn besproken, worden in deze paragraaf gerelateerd aan het model dat taboe en stigma benadert vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies. In elke subparagraaf wordt voor een van de vier vragen die corresponderen met de kernbegrippen uit dit model besproken welke in de vorige paragraaf geïdentificeerde stijlmiddelen een potentieel antwoord bieden op de desbetreffende vraag.

4.2.1 – Taboe

De vraag uit het theoretisch model die het beginpunt vormt voor de top-down analyse, is de vraag die correspondeert met het kernbegrip taboe: welke ideeën of handelingen zijn verboden volgens de sprekers? Het stilistische fenomeen dat in het kader van deze vraag met name relevant is, is eufemisme. Zoals in subparagraaf 4.1.1 is besproken, brengt een spreker met eufemistisch taalgebruik een negatieve, choquerende, controversiële of ongepaste boodschap op verzachtende wijze. Dit betekent dat de spreker het gevoel heeft dat de onverzachte boodschap niet uitgesproken kan worden. Dat een spreker dit gevoel heeft, kan erop wijzen dat het onderwerp in de context waarin de uitspraak gedaan wordt, ervaren wordt als taboe.

In zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners komt eufemistisch taalgebruik voor. In de interviews met sekswerkers betreft dit ten eerste het gebruik van evaluerende verkleinwoorden met een eufemistische functie. Wanneer we kijken naar alle in de interviews met sekswerkers geïdentificeerde eufemistisch gebruikte verkleinwoorden valt het op dat het grootste deel van deze verkleinwoorden verwijst naar een referent die gerelateerd is aan sekswerk (zie tabel 2 in de bijlage van deze scriptie). Zo wordt ‘winkeltje’ gebruikt om te verwijzen naar een sekswinkel, duidt ‘meisje’ een sekswerker aan

en is ‘raampje’ een beschrijving van een raam in een prostitutiestraat.¹⁵ Dat de geïnterviewde sekswerkers eufemistische diminutieven gebruiken om aan sekswerk gerelateerde zaken te omschrijven, wil echter zeker niet zeggen dat zij in alle gevallen de behoefte voelen om eufemistisch hierover te spreken. Het geeft echter wel aan dat de sekswerkers *in sommige gevallen* deze behoefte voelen.

In welke gevallen de sekswerkers precies het gevoel hebben eufemistisch over sekswerk te moeten praten, wordt verduidelijkt door een ander stijlmiddel dat een antwoord geeft op de vraag naar welke ideeën of handelingen verboden zijn volgens de sprekers: het gebruik van verwijzwoorden zonder antecedent. In de vorige paragraaf is geconstateerd dat verwijzwoorden zonder antecedent door de geïnterviewde sekswerkers meerdere keren gebruikt worden met sekswerk als impliciete referent. Wanneer we nogmaals kijken naar deze gevallen, dan zien we dat dergelijk gebruik van verwijzwoorden vrijwel uitsluitend voorkomt wanneer de spreker bevestigt dat hij of zij zelf sekswerker van beroep is, zoals bijvoorbeeld in zin (81), (82) en (84) uit de vorige paragraaf, en wanneer de spreker het concreet heeft over het uitvoeren van dit beroep, zoals in zin (83). Wanneer de sekswerkers het hebben over sekswerk *in het algemeen* – bijvoorbeeld wanneer zij het beleid van de overheid aangaande sekswerk bespreken of wanneer ze het hebben over de emancipatie van sekswerkers als beroepsgroep – komt het gebruik van verwijzwoorden zonder antecedent om te verwijzen naar sekswerk vrijwel niet voor.

Wanneer we kijken naar passages uit de interviews met sekswerkers waarin de spreker bevestigt dat hij of zij zelf sekswerker is of de spreker het concreet heeft over het uitvoeren van dit beroep dan komen ook nominalisering en onpersoonlijke constructies meerdere keren voor – voorbeelden zijn zinnen (24), (28), (29), (42) en (43). Het gebruik van nominalisering en onpersoonlijke constructies kan een indicatie zijn dat de spreker een onderwerp ervaart als taboe. In de vorige paragraaf is besproken dat middels nominalisering en zinsconstructies met ‘het’ of ‘er’ agentiviteit wordt gereduceerd, wat een manier is voor de spreker om zich van een handeling te distantiëren. Het op een dergelijke manier creëren van afstand tussen de spreker en een handeling is een van de manieren waarop taalgebruikers omgaan met het benoemen van taboe-onderwerpen (Cestero Mancera 2018: 270, De Cock & Pizarro Pedraza 2018: 134).

¹⁵ In deze drie gevallen wijst bovendien niet alleen het verkleinende suffix op het eufemistische karakter van het woord, maar valt het daarnaast op dat het deel van het woord dat expliciteert dat het gaat om een aan sekswerk gerelateerd begrip weggelaten wordt. Alleen uit de context blijkt dat het gaat om een ‘sekswinkel’, een ‘meisje van plezier’ en een ‘prostitutieraam’.

Dat de geïnterviewde sekswerkers het bespreken van sekswerk in het algemeen in mindere mate als verboden lijken te ervaren en dat in vergelijking het bespreken van individuele, concrete gevallen van mensen die sekswerker zijn van beroep door sekswerkers in grotere mate als taboe wordt behandeld, zien we eveneens terug in de manieren waarop de handeling van het hebben van seks met een klant door de geïnterviewde sekswerkers aangeduid wordt. Taalkundige Andrea Pizarro Pedraza vat in het volgende citaat helder samen waarom variatie in woordkeus veel over de taboestatus van een onderwerp kan vertellen: “Each reference (variant) to a forbidden meaning (variable) in discourse is the speaker’s particular solution to the taboo problem. In that sense, the study of the different expressions of a target taboo concept is a matter of onomasiological variation.” (Pizarro Pedraza 2018b: 247). Het orthofemistische woord ‘seks’ wordt in de interviews door de sekswerkers alleen in het algemeen gebruikt en nagenoeg niet gebruikt in relatie tot hun klanten. Het hebben van seks met een klant wordt vrijwel uitsluitend met impliciete bewoordingen aangeduid – voorbeelden zijn ‘een leuke tijd’ in (83) en ‘een prettige tijd’ in (87).

In de interviews met hulpverleners kunnen ook verschillende stijlmiddelen geïdentificeerd worden die in de context van het interview een eufemistische toon creëren en erop wijzen dat er in bepaalde mate voor de spreker een taboe rust op sekswerk. Het gebruik van afzwakkende partikels wanneer aan sekswerk gerelateerde zaken besproken worden, zoals bijvoorbeeld in (85), en het verhullende gebruik van ‘vrouwen’ en ‘dames’ om sekswerkers aan te duiden (zie paragraaf 4.1.8) zijn hier voorbeelden van. Dergelijk eufemistisch taalgebruik lijkt echter niet vaker gebruikt te worden in relatie tot één concreet aan sekswerk gerelateerd onderwerp. In de interviews met hulpverleners kan dus op basis van de geïdentificeerde stijlmiddelen niet zoals in de interviews met sekswerkers een specifiek onderwerp onderscheiden worden dat in grotere mate taboe is dan andere onderwerpen die met sekswerk te maken hebben.

Dit verschil tussen de interviews met sekswerkers en die met hulpverleners kan mogelijk verklaard worden door een verschil in de inhoud van de antwoorden die gegeven zijn door de sekswerkers en de hulpverleners. De hulpverleners bespreken sekswerk tijdens de interviews vaker op een abstracter niveau dan de sekswerkers (in de interviews met hulpverleners wordt bijvoorbeeld de emancipatie van sekswerkers als beroepsgroep vaker besproken). Dit is logisch, omdat het een onderdeel van de baan van de hulpverleners is om vanuit een breder perspectief naar de sekswerkbranche te kijken. Uit de interviews met sekswerkers blijkt dat er tijdens het bespreken van sekswerk in dergelijke algemene termen het minste taboe ervaren wordt. De onderwerpen die in de interviews met sekswerkers met

name als taboe naar voren komen (zelf sekswerker zijn van beroep en het uitvoeren van het beroep in de praktijk) worden in de interviews met hulpverleners vrijwel niet besproken, omdat deze onderwerpen geen deel uitmaken van het beroep van de hulpverleners.

4.2.2 – Stigma

Stigma wordt, zoals in hoofdstuk twee is beschreven, in dit onderzoek gedefinieerd als een identiteitskenmerk dat in een bepaalde sociale context gezien wordt als ongewenst, wat leidt tot stereotypering. Een stereotype is de vaste set aan eigenschappen die aan een persoon met een gestigmatiseerd identiteitskenmerk toegeschreven worden. Zo'n stereotype is een manier om informatie te ordenen (Kudła 2019: 49): aan een bepaald kenmerk wordt een bepaalde set van eigenschappen gekoppeld die aan *elke* persoon met het gestigmatiseerde kenmerk worden toegekend. De vraag die in deze paragraaf beantwoord wordt, is: welke stereotypen zijn er actief in de interviews?

In de vorige subparagraaf is vastgesteld dat het taboe rondom sekswerk zich het sterkst uit rondom het sekswerker zijn van beroep. In hoofdstuk twee is besproken dat de taboestatus van een identiteitskenmerk een teken is van verregaande stigmatisering van die eigenschap. Dat het beroep sekswerker niet alleen een taboe, maar ook een gestigmatiseerd identiteitskenmerk is, wordt bevestigd doordat dat de hulpverleners de volgende idiomatische uitdrukking meerdere keren gebruiken om sekswerkers te omschrijven:

(92) Want dat, daar is hier de ruimte voor, ik denk dat dat maakt dat we, ja hoe zeg je dat, voor mij, ik weet niet, het zijn gewoon mensen, net als iedereen.

(93) Ja, dus je zou eigenlijk kunnen zeggen, heel normaal. Ja, het zijn gewoon mensen.

In (92) en (93) benadrukken de sprekers uiteraard niet letterlijk dat sekswerkers mensen zijn, dat is immers niet iets wat ter discussie staat. Dat de hulpverleners de behoefte voelen om te benoemen dat sekswerkers reguliere personen zijn, geeft ervan blijk dat sekswerkers niet door iedereen als zodanig beschouwd worden. De sprekers zetten zich met de uitspraak 'het zijn gewoon mensen' af tegen het reduceren van sekswerkers tot een stereotype. Ze bedoelen dat sekswerkers mensen zijn met allerlei verschillende eigenschappen (waaronder het feit dat ze sekswerker zijn), in plaats van slechts het gestigmatiseerde label 'sekswerker' en de daarbij horende beperkte set aan karakteristieken.

De karakteristieken die met het gestigmatiseerde label 'sekswerker' hand in hand gaan, worden door zowel de geïnterviewde hulpverleners als door de sekswerkers verschillende keren expliciet benoemd. Twee voorbeelden hiervan zijn:

(94) En ik denk dat mensen denken dat er, dat het vaak gedwongen is, dat er criminaliteit, drugs, mensenhandel...

(95) En ook, je wordt vaak gediskwalificeerd, van 'ja, jij...'. Alsof iedereen dan, in het sekswerk, buitenpositie heeft, maar de anderen worden allemaal misbruikt en verhandeld.

Ook voorbeelden (30), (31), (33) en (56) uit de vorige paragraaf sommen de eigenschappen die aan sekswerkers worden toegeschreven helder op. Kortom, het stereotype dat zowel de hulpverleners als de sekswerkers benoemen is dat sekswerkers mishandeld worden, misbruikt worden, verslaafd zijn, financiële problemen hebben of op een andere manier gedwongen worden.

Naast het feit dat de geïnterviewde hulpverleners en sekswerkers expliciet benoemen hoe sekswerkers precies gestereotypeerd worden, geeft ook het gebruik van negatie hier impliciet blijk van. In relatie tot stereotypering is negatie bijzonder relevant. Taalgebruikers maken regelmatig gebruik van ontkenningen wanneer er iets beschreven wordt wat niet in overeenstemming is met een in de context relevant stereotype, omdat in zo'n geval niet voldaan wordt aan het verwachtingspatroon van de spreker of de hoorder (Beukeboom e.a. 2019: 1). Middels een negatie wordt dus een onuitgesproken verwachtingspatroon ontkent. Enkele voorbeelden hiervan uit de interviews zijn de volgende:

(96) Ja, ik ben gewoon heel, ik ben onafhankelijk weet je, en ik kan voor me goed voor m'n kinderen zorgen. Ik heb daar geen financieel heb ik geen problemen ofzo.

(97) Ik gebruik het niet, ik gebruik sowieso geen drugs, rook ook niet, drink nauwelijks.

(98) Ik zie natuurlijk ook de hele mondige, pittige sekswerkers met een betere opleiding dan ikzelf. Die geen problemen hebben.

In de bovenstaande zinnen zien we dat de sprekers middels de negaties (onderstreept in de voorbeelden) reageren op de impliciete verwachtingen dat sekswerkers afhankelijk zijn en financiële problemen hebben (96), drugs gebruiken (97) of simpelweg in het algemeen problemen hebben (98). In voorbeeld (98), afkomstig uit een interview met een hulpverlener, zien we bovendien dat de spreker met het woordje 'ook' de verwachting bevestigt dat er een groep sekswerkers is die wel aan het stereotype voldoet. Ten slotte is het interessant dat voorbeelden (96) en (97) afkomstig zijn uit de interviews met sekswerkers: dat een spreker zelf niet voldoet aan de in zijn of haar omgeving actieve stereotypen en zich daar bovendien bewust van is, betekent blijkbaar niet dat deze stereotypen geen onderdeel van het verwachtingspatroon van die spreker zijn.

Er kan op basis van de interviews geen verschil geconstateerd worden tussen de

eigenschappen die volgens de hulpverleners geassocieerd worden met het label ‘sekswerker’ en de eigenschappen die volgens de sekswerkers met dit label in verband gebracht worden. In de interviews met hulpverleners lijkt ten opzichte van sekswerkers hetzelfde stereotype actief te zijn als in de interviews met sekswerkers.

4.2.3 – Ideologie

Ideologie wordt in deze scriptie gedefinieerd als een door een groep mensen gedeelde kijk op bepaalde kennis en informatie. De vraag die correspondeert met het begrip ideologie en die in deze subparagraaf centraal staat, is: welke groepen ordenen en interpreteren welke kennis en informatie op welke manier? Om deze vraag te beantwoorden, moet als eerste vastgesteld worden welke groepen mensen met een gedeeld perspectief er op basis van de interviews onderscheiden kunnen worden. Vervolgens kan er per groep nader bepaald worden wat het perspectief is dat de mensen in deze groep delen.

De mensen die in zowel de interviews met sekswerkers als de interviews met hulpverleners het duidelijkst naar voren komen als een groep zijn sekswerkers. Ten eerste beschouwen sekswerkers zichzelf als een groep, wat sterk blijkt uit het gebruik van inclusief ‘wij’ door sekswerkers; in de vorige paragraaf is geconstateerd dat sekswerkers met ‘wij’ in veel gevallen niet alleen een kleine groep mensen, maar juist de gehele beroepsgroep aanduiden. Daarnaast onderscheiden ook de geïnterviewde hulpverleners sekswerkers als een groep, wat met name blijkt uit de manier waarop zij de woorden ‘sekswerkers’, ‘dames’ en ‘vrouwen’ gebruiken. Drie voorbeelden:

(99) Dat soort kleine dingetjes moet je weten en dat maakt het makkelijker om in contact met de sekswerkers te komen.

(100) (...) dus eigenlijk zijn wij dan degenen die het meeste de *outreach* doet, en die andere collega, en dat werkt eigenlijk wel heel goed, omdat de dames kennen je nu.

(101) (...) dus wij kunnen de vrouwen ook doorsturen voor meer informatie over praktijk eigenlijk.

In de bovenstaande voorbeelden worden ‘sekswerkers’, ‘dames’ en ‘vrouwen’ vooraf gegaan door een bepaald lidwoord. Het op deze manier gebruiken van een bepaald lidwoord draagt bij aan het creëren van helder afgebakende categorieën: door het lidwoord wordt de groep gepresenteerd als een homogene eenheid (Van Leeuwen 2015: 65).

De tweede groep die op basis van de interviews onderscheiden kan worden, is de groep mensen die sekswerkers stigmatiseren. Op het eerste gezicht lijkt het alsof deze groep

in zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners consistent *niet* onderscheiden wordt. Wanneer het stigma rondom sekswerk besproken wordt, maken zowel de geïnterviewde hulpverleners als de sekswerkers in veel gevallen gebruik van passieve constructies. In deze passieve zinnen wordt zelden een agens geïdentificeerd (zie subparagraaf 4.1.4 en tabel 5). Dat de geïnterviewde hulpverleners en sekswerkers niet concreet benoemen wie de agens is, betekent echter niet dat er daadwerkelijk geen agens is. Sterker nog, dit geeft in deze context juist de alomtegenwoordigheid van het stigma rondom sekswerk aan. Het stigma is dusdanig wijdverspreid dat er geen homogene categorie aan mensen onderscheiden kan worden die sekswerkers stigmatiseren.

Dit blijkt eveneens uit het kleine aantal zinnen uit de interviews waarin het stigma rondom sekswerk wel besproken wordt middels een actieve constructie:

(102) En dat is niet alleen omdat de maatschappij het niet accepteert (...).

(103) Wij in deze wereld begrijpen niet waarom mensen er zo moeilijk over doen.

(104) Men heeft toch vaak het beeld van de vrouw achter het raam, terwijl, ik zei al, er is een enorme diversiteit, mannen, vrouwen transgenders, alles wat daar tussenin zit.

(104) Veel vinden het gewoon vies, of eng of, ja schandalig, of ‘dat doe je toch niet’, of zonderlijk.

In bovenstaande voorbeelden is de agens onderstreept. De agens is in alle gevallen zeer abstract en refereert aan grote, niet duidelijk afgebakende groepen mensen. In elk van de bovenstaande zinnen zou de agens als het ware veranderd kunnen worden in het woord ‘iedereen’. Dat de groep mensen die sekswerk stigmatiseren zo omvangrijk is dat deze groep niet afgebakend kan worden, is een teken dat de ideologie van deze groep toonaangevend is – hoe meer mensen een ideologie uitdragen, hoe invloedrijker deze ideologie immers is.

Wat is echter precies de ideologie die deze groep uitdraagt? In de vorige paragraaf is geconstateerd dat het dominante stereotype is dat sekswerkers mishandeld worden, misbruikt worden, verslaafd zijn of financiële problemen hebben. De ideologie van de groep mensen die sekswerkers stigmatiseren moet dus een gedachtegoed zijn dat de basis vormt voor dit stereotype. De vraag die dus gesteld moet worden, is: wat is de achterliggende aanname waarop dit stereotype gebaseerd is? In de volgende opmerking uit een van de interviews met hulpverleners kan een antwoord op deze vraag gevonden worden:

(105) Ik heb wel echt het idee dat iedereen denkt ‘oké, dat doe je niet omdat je het leuk vindt’.

Kenmerken als mishandeling, misbruik en verslaving kunnen met elkaar in verband gebracht worden door de overkoepelende ideologie dat niemand sekswerker wordt omdat hij of zij dat leuk vindt en dat dus niemand er vrijwillig voor kiest om sekswerker te worden. Wie naar het onderwerp sekswerk kijkt vanuit het idee dat niemand er vrijwillig voor kiest om het beroep te beoefenen, moet wel zoeken naar andere redenen waarom een persoon sekswerker zou kunnen zijn, zoals verslaving of mishandeling (en andersom werkt de stereotypering van sekswerkers als onder meer verslaafde of mishandelde mensen de ideologie dat niemand vrijwillig sekswerker wordt weer in de hand).

Enkele opvallende voorbeelden uit de interviews met sekswerkers waarin de ideologie dat niemand kiest om sekswerker te worden omdat hij of zij dat leuk vindt helder naar voren komt, zijn de volgende:

(106) Maar ik zie dit niet als iets negatiefs en ik zou in ieder geval wel aanraden om om dan in een privéhuis te gaan zitten.

(107) En ik ik ik heb seks nooit vervelend gevonden.

(108) Ik zou wel willen dat er wat openlijker over zoals, kijk, hoe ik het zo breng, dan zie je dat het eigenlijk ook best wel leuk is.

In de eerste twee van de bovenstaande voorbeelden worden met de negatie de onuitgesproken verwachtingen ontkent dat sekswerk iets negatiefs is en dat seks iets vervelends is. Deze verwachtingen zijn consistent met de ideologie dat niemand sekswerker wordt omdat het leuk werk is. In zin (108) blijkt uit de afzwakkende partikels, evenals uit het gebruik van een werkwoord en bijwoorden die modaliteit uitdrukken dat aan de uitspraak de impliciete aanname ten grondslag ligt dat niemand er vrijwillig voor kiest om sekswerker te worden. Een de alternatieve formulering van (108) is bijvoorbeeld: ‘hoe ik het zo breng, dan zie je dat het leuk is’. In vergelijking is deze herschreven zin stilliger. Het woordje ‘eigenlijk’ in de originele zin geeft (108) het karakter van een toegeving; het klinkt alsof de spreker haar werk stiekem leuk vindt. Daarnaast blijkt uit het woord ‘ook’ dat de spreker de verwachting dat sekswerk niet leuk is deels bevestigt; ze zegt immers niet dat sekswerk altijd leuk is, maar dat het in sommige gevallen leuk is. Daarnaast zien we dat de spreker de boodschap ‘sekswerk is leuk’ afzwakt door verhullend naar sekswerk te verwijzen met het woordje ‘het’ en door het positieve bijvoeglijke naamwoord af te zwakken met de woorden ‘best wel’.

Ook de antwoorden die sekswerkers geven op de vraag ‘uit welke aspecten van je baan

haal je het meeste plezier?’ zijn interessant in relatie tot de in de alinea’s hierboven besproken ideologie. Hieronder staan de verschillende antwoorden op deze vraag¹⁶ onder elkaar:

(109) Ja, ik ik ik heb altijd het gevoel dat van het klantencontact ik zoveel energie terug krijg.

(110) Het leukste daarvan is, mijn klanten, dat zijn mensen die niet gewoon even naar de kroeg kunnen om iemand op te pikken, zelfs maar voor een *one night stand*.

(111) Toch wel het bemind worden door mannen, vrouwen, maakt niet zoveel uit.

(112) Wat mij het meeste voldoening geeft, is mensen achterlaten met een goed gevoel en dat goeie gevoel neem ik met mij mee.

(113) De omgang met heel veel mensen, dat vind ik, ik ben gek op mensen.

In de bovenstaande zinnen geven de sprekers op verschillende manieren aan dat zij plezier hebben in hun beroep, waarmee ze impliciet te kennen geven het oneens te zijn met de dominante ideologie. Het valt op dat in elk van de antwoorden gebruik gemaakt wordt van nominalisering en onpersoonlijke constructies (deze zijn onderstreept in de voorbeelden).

Deze stijlmiddelen kunnen, zoals in subparagraaf 4.2.1 is besproken, manieren zijn waarop een spreker zich distantieert van een uitspraak. Dat de spreker afstand wil nemen van een uitspraak, kan erop wijzen dat hij of zij zich ervan bewust is dat de uitspraak controversieel is. In de bovenstaande voorbeelden reduceren de sprekers hun agentiviteit in relatie tot plezier hebben in het uitvoeren van hun beroep. Vergelijk bijvoorbeeld (109) met de alternatieve formulering ‘ik krijg energie van contact hebben met mijn klanten’ of (111) met ‘ik vind het prettig wanneer mannen en vrouwen mij beminnen’. In de herschrijvingen zonder nominalisering en onpersoonlijke constructies presenteren de sprekers zich in grotere mate als actieve agens, terwijl de originele zinnen zakelijker van toon zijn en de sprekers zichzelf meer als een passieve partij presenteren.

In het taalgebruik van de geïnterviewde hulpverleners komt de dominante ideologie dat niemand vrijwillig sekswerker wordt het duidelijkst naar voren uit de antwoorden die de hulpverleners geven op de vraag ‘stel je voor dat er iemand nu naar je toekomt, die overweegt sekswerker te worden, hoe zou je dan reageren?’. Twee voorbeeld van antwoorden zijn:

(114) Nou, als iemand dat heel graag wilt dan zou ik het zeker niet afraden, dan denk ik, ja, dat is iemands eigen keus.

¹⁶ In twee interviews is geen antwoord gegeven op deze vraag; in één interview antwoordde de spreker met ‘geen commentaar’ en in een ander interview is de vraag overgeslagen, omdat de geïnterviewde persoon in de loop van het gesprek al verschillende uitspraken had gedaan die een antwoord op de vraag gaven.

(115) Ja, je kijkt per persoon. Maar, nee, nouja, ik denk dat het in de meeste gevallen dat ik het zou aanraden (...).

Dat de spreker in (114) een negatie gebruikt (in plaats van de formulering ‘ik zou het aanraden’) geeft blijkt van de impliciete aanname dat het afgeraden moet worden om sekswerk te doen. Dat de verwachting is dat een hulpverlener het zou afraden om sekswerker te worden, is consistent met het idee dat niemand er zelf voor kiest om dit beroep te beoefenen: wanneer je iets aanraadt, betekent dat immers dat er een vrijwillige keuze gemaakt kan worden. In voorbeeld (115) zegt de spreker, in tegenstelling tot in (114), wel dat ze het zou aanraden om sekswerker te worden. Deze boodschap wordt echter twijfelend en voorzichtig gebracht. De spreker gebruikt verschillende afzwakkende partikels en presenteert de uitspraak met de woorden ‘ik denk’ en ‘in de meeste gevallen’ als een mening die zeker niet in beton gegoten is.

Kortom, uit de voorbeelden die in deze subparagraaf besproken zijn, blijkt dat zowel de geïnterviewde sekswerkers als de geïnterviewde hulpverleners zich afzetten tegen een dominante ideologie en dat beide groepen de tegen-ideologie aanhangen dat sekswerk een beroep kan zijn dat mensen vrijwillig beoefenen, omdat zij daar plezier uithalen. Wat gegeven deze conclusie opvallend is, is dat noch uit het taalgebruik van de sekswerkers, noch uit het taalgebruik van de hulpverleners blijkt dat zij zich samen als één groep identificeren. Mogelijk draagt het feit dat er niet specifiek benoemd kan worden wie de mensen zijn die de dominante ideologie uitdragen hieraan bij. Ideologie werkt polariserend en werkt daardoor groepsvorming in de hand, maar mogelijk is de groep die de dominante ideologie uitdraagt te abstract voor de sekswerkers en hulpverleners om een ‘wij’ in relatie tot die ‘zij’ te vormen.

4.2.4 – Discours

Ten slotte wordt er in deze subparagraaf gekeken naar het discours dat aan de basis ligt van de ideologieën en daarmee corresponderende stereotypen en taboes die in de vorige drie subparagrafen zijn onderscheiden. In deze laatste subparagraaf wordt de volgende vraag beantwoord: welke basale kennis en informatie, evenals welke ogenschijnlijk objectieve concepten en gedachtenstructuren liggen er ten grondslag aan het denken van de sprekers?

De dominante ideologie dat niemand vrijwillig en voor zijn plezier sekswerker wordt, kan niet los gezien worden van de manier waarop seks in het algemeen geconceptualiseerd wordt binnen het discours waar deze ideologie onderdeel van uitmaakt. Zo is het aannemelijk dat de verhullende woordkeuzes die in de interviews door sekswerkers herhaaldelijk gebruikt

worden om over het hebben van seks met een klant te spreken – zoals ‘een leuke tijd’ in (83) en ‘een prettige tijd’ in (87) – niet alleen voortkomen uit de behoefte om eufemistisch te spreken over sekswerk, maar ook uit een behoefte om eufemistisch over seks in het algemeen te praten.

In de interviews met de hulpverleners is het onderwerp seks vrijwel niet aan bod gekomen. In de interviews met sekswerkers is dit onderwerp echter wel verschillende keren besproken. Uit de interviews met de sekswerkers blijkt meerdere keren dat seks door de spreker in de basis geconceptualiseerd wordt als een activiteit die wordt uitgevoerd door twee personen die uitsluitend met elkaar seks hebben. Enkele voorbeelden:

(116) En ik vind het heel vaak fijn om liefde weg te geven, maar ik ben niet monogaam. Kan ik niet.

(117) Want zeker er zijn er ook genoeg die dan gewoon een vriend hebben.

(118) En, ja, seks, iedereen heeft seks, weet je. De een met één partner, de andere met meerdere, de ander maakt er z’n werk van, de ander combineert het, ja.

In (116) geeft de spreker impliciet aan dat monogamie de norm is door de onuitgesproken verwachting dat zij monogaam zou zijn te ontkennen. In voorbeeld (117) erkent de spreker met de woorden ‘er zijn’ en het partikel ‘ook’ het verwachtingspatroon dat sekswerkers géén vriend hebben. Vergelijk de originele verwoording ‘er zijn ook sekswerkers die een vriend hebben’ met de herschreven zin ‘sekswerkers hebben een vriend’. Door ‘er zijn’ en ‘ook’ in het origineel wordt toegegeven dat er naast sekswerkers die wel een vriend hebben tevens sekswerkers zijn die geen vriend hebben. In zin (118) geeft de spreker expliciet aan dat ze het niet eens is met het idee dat seks een activiteit tussen twee monogame personen zou moeten zijn. De twijfel die blijkt uit de tussenwerpsels ‘ja’ en ‘weet je’ laat echter zien dat zij zich ervan bewust is dat deze mening afwijkt van de norm.

Uit de interviews met sekswerkers blijkt daarnaast een andere basale gedachtenstructuur, namelijk de opdeling van mensen in de categorieën mannen en vrouwen. De volgende twee uitspraken uit de interviews zijn voorbeelden waaruit blijkt dat de sprekers mannen en vrouwen als aparte groepen beschouwen:

(119) De vrouwen in de maatschappij die, ja, die hebben daar altijd wel een oordeel over, vaak wel negatief. (...) En ik denk dat heel veel mannen die zeggen dan vaak veel ‘ja, zo’n hoer’ en dan vervolgens komen ze bij jou een uurtje langs. Dus mannen vinden het allemaal eigenlijk best wel heel interessant en de vrouwen, sommige vrouwen ook wel hoor.

(120) Dat vinden mannen echt leuk. Ik leer daar ook wel veel wel heel veel van. Echt, ik leer heel veel van die mannen. Ik kan me ook heel erg inleven in een man daardoor.

In de bovenstaande twee voorbeelden worden mannen en vrouwen niet alleen expliciet als aparte categorieën geïdentificeerd, maar worden aan die twee categorieën ook verschillende eigenschappen toegeschreven.

Dit is relevant in relatie tot sekswerk, omdat aan sekswerkers en aan klanten van sekswerkers een stereotypisch geslacht toegeschreven wordt. De stereotypische sekswerker is een vrouw. In de interviews is dat onder andere te merken aan het feit dat het woord ‘vrouwen’ herhaaldelijk als synoniem voor ‘sekswerkers’ gebruikt wordt (zie subparagraaf 4.1.8). Voor de klanten van sekswerkers is het stereotype dat zij mannelijk zijn. Zinnen waaruit dit verwachtingspatroon blijkt, zijn bijvoorbeeld de volgende:

(121) Ik vraag dan aan de klant, ja, of hij al ervaring heeft, of hij ook medisch medische klachten heeft waar ik rekening mee moet houden.

(122) En als je afspraken hebt of een klant kiest voor jou dan ga je met hem naar de kamer en dat doe je dan een half uur, of een uur of hoe lang die meneer dat wil.

Doordat er met betrekking tot sekswerkers en hun klanten aangenomen wordt dat zij een bepaald geslacht hebben, lijkt het aannemelijk dat de eigenschappen die vanuit het discours aan vrouwen toegeschreven worden automatisch ook met sekswerkers geassocieerd worden en dat de kenmerken die met mannen in verband gebracht worden met klanten worden geassocieerd. Dit maakt het aannemelijk dat de machtsverhoudingen die binnen het discours de relatie tussen mannen en vrouwen in het algemeen bepalen van invloed zijn op de relatie tussen sekswerkers en hun klanten.

Mogelijk wordt het stereotype dat sekswerkers gedwongen worden in de hand gewerkt door een hiërarchische verhouding tussen mannen en vrouwen die in het discours besloten ligt. Het verschil tussen de manier waarop (vrouwelijke) sekswerkers in de interviews aangeduid worden en de manier waarop hun mannelijke klanten benoemd worden, ondersteunt deze hypothese. Sekswerkers worden herhaaldelijk aangeduid als ‘meisjes’ en ‘meiden’, terwijl klanten vrijwel altijd als ‘mannen’ aangeduid worden (zie paragraaf 4.1.8).

Discoursanalyticus Kathryn Remlinger heeft de manier waarop er met *gender* omgegaan wordt op scholen onderzocht en constateerde dat vrouwelijke studenten in de klas vaak aangeduid worden als ‘meisjes’. Zij merkt in haar onderzoek het volgende op: “‘Girl’ is euphemistic when used to refer to female students because it masks their age and sexuality (...) ‘the use of ‘girl’ implies that female students have not yet developed, although their male

counterparts are in the process of evolving into more mature beings, ‘men’.” (Remlinger 2005: 123-125). Dat vrouwelijke studenten aangeduid worden als ‘meisjes’ en mannelijke studenten als ‘mannen’ is volgens Remlinger een gevolg van ongelijkheid in de manier waarop mannelijke en vrouwelijke studenten benaderd worden. Het is niet ondenkbaar dat er in het geval van sekswerk vergelijkbaar mechanisme actief is.

Het volledig in kaart brengen van de binnen het discours actieve machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen valt echter ver buiten het bereik van dit onderzoek. Dit geldt ook voor het nader analyseren van de ideeën over seks die binnen het discours toonaangevend zijn. De in deze subparagraaf besproken basale gedachtenstructuren die mogelijk in het discours actief zijn, moeten dan ook gezien worden als suggesties voor onderwerpen voor een volgend onderzoek. Het is aannemelijk dat de conceptualisering van seks als een handeling tussen twee monogame partners en de hiërarchische verhouding tussen mannen en vrouwen aan de basis liggen van de dominante ideologie die in de vorige subparagraaf is beschreven. Om dit te bevestigen en deze in het discours actieve gedachtenstructuren volledig in kaart te brengen, is echter nader onderzoek nodig.

4.3 – Samenvatting

Samenvattend rust er voor zowel de geïnterviewde sekswerkers als de hulpverleners een taboe op sekswerk en aan sekswerk gerelateerde zaken. Een verschil is echter dat het taboe rondom sekswerk in de interviews met hulpverleners niet groter of kleiner lijkt te zijn met betrekking tot bepaalde onderwerpen, terwijl dit in de interviews met sekswerkers wel het geval is. Uit het taalgebruik van de sekswerkers blijkt dat het taboe het kleinste is wanneer er op een abstract niveau over sekswerk in het algemeen gesproken wordt en het grootste wanneer het concreet gaat over sekswerker zijn van beroep en over het in de praktijk uitvoeren van dit beroep. Dat het beroep sekswerker gestigmatiseerd is, blijkt uit het stereotype dat met het label ‘sekswerker’ hand in hand gaat. Sekswerkers worden volgens het stereotype mishandeld en misbruikt, zijn verslaafd of hebben financiële problemen. Dit stereotype is actief in zowel de interviews met sekswerkers als in die met hulpverleners. Aan het associëren van deze stereotypische eigenschappen met sekswerkers ligt de dominante ideologie ten grondslag dat niemand het leuk vindt om sekswerker te zijn en dat daarom niemand er vrijwillig voor kiest om sekswerker te worden. Zowel de geïnterviewde sekswerkers als de hulpverleners zetten zich af tegen deze ideologie en hangen de tegen-ideologie aan dat sekswerk een beroep kan zijn dat leuk is en dat mensen vrijwillig beoefenen. De dominante ideologie kan in verband gebracht worden met verschillende ogenschijnlijk objectieve gedachtenpatronen uit het

discours, waaronder de conceptualisering van seks als iets wat alleen prettig is wanneer de activiteit uitgevoerd wordt door twee monogame mensen en de gedachtestructuur dat mannen en vrouwen twee aparte categorieën zijn waartussen een hiërarchische verhouding bestaat.

Hoofdstuk 5 – Discussie

Bij de resultaten uit het vorige hoofdstuk van deze scriptie moeten enkele kanttekeningen geplaatst worden. Ten eerste moet benadrukt worden dat er voor dit onderzoek slechts twee groepen mensen uit de sekswerkbbranche zijn geïnterviewd. Voor het maken van de verkennende vergelijking tussen het taalgebruik van mensen die zelf sekswerker zijn van beroep en mensen die het beroep niet zelf uitvoeren, is dit afdoende. Een onderzoek dat ernaar streeft om het gehele discours rondom sekswerk zo volledig en representatief mogelijk in kaart te brengen, zal echter interviews met meer verschillende groepen mensen moeten afnemen. Omvangrijke groepen uit de sekswerkbbranche die niet zijn geïnterviewd voor deze scriptie zijn bijvoorbeeld de klanten, bemiddelaars en werkgevers van sekswerkers. Deze laatste categorie alleen al kan bovendien onderverdeeld worden in allerlei verschillende subgroepen, zoals escortbazen en clubeigenaren. De resultaten uit hoofdstuk vier moeten dus niet gezien worden als conclusies die betrekking hebben op iedereen uit de sekswerkbbranche, maar brengen in kaart hoe het discours rondom sekswerk zich manifesteert in de interviews die voor dit onderzoek zijn afgenomen en illustreren hoe een deel van het discours rondom sekswerk er uitziet.

Ook bij de samenstelling van de twee groepen mensen die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn, moet kort stilgestaan worden. Zoals in hoofdstuk drie is besproken, is als criterium voor deelname aan de interviews als sekswerker aangehouden of de persoon fysiek seksueel contact met een klant heeft. Door deze definitie zijn bijvoorbeeld pornoacteurs, die veelal seksueel contact hebben met hun medeacteurs en niet met klanten, of sekswerkers die uitsluitend aan verbale SM doen en geen fysieke handelingen verrichten, uitgesloten van deelname. Een onderzoek dat ernaar streeft om het discours rondom sekswerk in zijn volledigheid in kaart te brengen, moet rekening houden met dit grijze gebied en beslissen waar de grens getrokken wordt. Een ruime, maar toch helder afgebakende definitie van het begrip sekswerker is van groot belang.

Een van de meest voorkomende problemen in onderzoek naar sekswerk betreft de informatiebron. Zo stelt de organisatie Sekswerkerfgoed dat de exploitant in veel gevallen fungeert als poortwachter van informatie over het prostitutiebedrijf. Exploitanten worden door onderzoekers benaderd met de vraag of zij sekswerkers die werkzaam zijn in hun bedrijf mogen interviewen. In het geval dat de exploitant besluit mee te werken, bepaalt hij of zij

welke personen onder welke omstandigheden benaderd kunnen worden, waardoor een eenzijdig beeld kan ontstaan.¹⁷ Dit probleem is in deze scriptie omzeild, doordat de geïnterviewde sekswerkers in het grootste deel van de gevallen zonder tussenkomst van een derde persoon benaderd zijn. Desalniettemin geldt ook voor deze scriptie dat de sekswerkers die geïnterviewd zijn geen representatieve afspiegeling van alle sekswerkers in Nederland vormen: zo zijn er bijvoorbeeld uitsluitend sekswerkers geïnterviewd waarvan de moedertaal Nederlands is, terwijl er in Nederland een groot aantal sekswerkers afkomstig uit andere landen werkt.

Er moet eveneens stilgestaan worden bij de invloed van de methode op de resultaten uit het vorige hoofdstuk. Ten eerste is het van belang om op te merken dat aan de geïnterviewde sekswerkers en hulpverleners precies dezelfde vragen zijn gesteld. Alhoewel dit enerzijds heeft bijgedragen aan het maken van een heldere vergelijking tussen het taalgebruik van de twee groepen (de twee groepen zijn op precies dezelfde manier en onder exact dezelfde omstandigheden geïnterviewd), heeft dit het maken van de vergelijking ook moeilijker gemaakt. Een deel van de tijdens de interviews gestelde vragen zijn direct gerelateerd aan de dagelijkse invulling van het beroep van de geïnterviewde persoon (zoals ‘kan je beschrijven hoe een typisch werkdag er voor jou uitziet?’). Omdat de twee geïnterviewde groepen mensen andere beroepen beoefenen, verschilt de inhoud van de antwoorden op deze vragen sterk tussen de twee groepen.

Zo is in de interviews met hulpverleners het onderwerp seks nagenoeg niet aan bod gekomen, terwijl dit onderwerp in de interviews met sekswerkers meerdere keren is besproken. Hierdoor kon een conclusie getrokken worden over de manier waarop seks als handeling binnen het discours geconceptualiseerd wordt door de sekswerkers, maar kon geen uitspraak gedaan worden over hoe de hulpverleners seks conceptualiseren. Een geconstateerd verschil tussen hoe een discours zich uit in de taal van mensen die het beroep zelf uitoefenen en de taal van mensen die dit niet doen, kan bovendien in sommige gevallen voortkomen uit een verschil in de inhoud (zie bijvoorbeeld de laatste alinea van paragraaf 4.2.1).

Een volgende discoursanalyse die een vergelijking maakt tussen twee beroepsgroepen kan overwegen om uitsluitend vragen te stellen die niet direct gerelateerd zijn aan de dagelijkse invulling van het beroep van de geïnterviewde persoon (zoals de vraag ‘hoe denk je dat er over het algemeen in de maatschappij gedacht wordt over sekswerk?’), om zo te streven naar antwoorden die wat betreft inhoudt meer vergelijkbaar zijn.

¹⁷ Zie de website <https://sekswerkerfgoed.nl/wetenschappelijk-onderzoek/> voor meer informatie over het doen van wetenschappelijk onderzoek naar sekswerk.

Ten tweede zijn de stijlmiddelen in de transcripties gemarkeerd door slechts één persoon – in een volgend onderzoek zou deze eerste fase van de analyse uitgevoerd kunnen worden door meerdere analisten, om zo in grotere mate uit te kunnen sluiten dat er stijlmiddelen over het hoofd gezien worden. Bovendien is het beoordelen of een woord, woordgroep of zin als een bepaald stijlmiddel gemarkeerd moet worden ten dele een subjectieve onderneming. Zo was er bijvoorbeeld in sommige gevallen twijfel over onder welke categorie verkleinwoorden een diminutief geschaard moest worden en was het met betrekking tot intensiveerders niet altijd duidelijk of deze in de context van de zin daadwerkelijk een intensiverende functie hebben. Het werken met meerdere analisten tijdens het markeren van stijlmiddelen aan de hand van de checklist zou deze subjectieve dimensie kunnen verkleinen.

Ook in de top-down fase van de analyse speelde de subjectiviteit van de onderzoeker een rol. Een voorbeeld: in een van de interviews met sekswerkers wordt de uitspraak gedaan dat ‘het trio’s doen vaak voorkwam’. Het is het verleidelijk om de onpersoonlijke toon van deze uitspraak te interpreteren als een poging van de spreker om haar eigen aandeel in het doen van de trio’s te maskeren. In een van de interviews met hulpverleners staat de vergelijkbare zin ‘het is teamoverleg of intern overleg of veldwerkoverleg’. In deze zin is er eveneens sprake van een onpersoonlijke formulering, maar deze zin is in de top-down analyse niet als een eufemistische zin gekarakteriseerd. In beide gevallen is er echter simpelweg sprake van een persoon die een bepaald aspect van haar werkdag omschrijft. De gebruikte stijlmiddelen geven niet meer aanleiding om een uitspraak als ‘het trio’s doen komt vaak voor’ te interpreteren als eufemistisch dan om ‘het is teamoverleg of intern overleg of veldwerkoverleg’ als zodanig te categoriseren. De neiging om ‘het trio’s doen komt vaak voor’ als een eufemisme te identificeren, zegt dus voornamelijk iets over de analist en niet noodzakelijkerwijs iets over de spreker. Kortom, het is uiteraard in elk onderzoek, maar al helemaal wanneer het een onderzoek naar een gestigmatiseerd onderwerp als sekswerk betreft van groot belang om zo bewust mogelijk te zijn van de eigen *bias*.

Hoofdstuk 6 – Conclusie

Deze scriptie heeft ten eerste laten zien hoe de begrippen taboe en stigma zowel theoretisch als in de praktijk van taalkundig onderzoek gerelateerd kunnen worden aan het onderzoeksgebied van Critical Discourse Studies. De deelvraag die daarbij centraal stond, is: hoe kan een model voor taalkundig onderzoek naar taboe en stigmatisering vanuit het perspectief van Critical Discourse Studies eruit zien? Dit onderzoek heeft vier verschillende lagen waarop discours een rol speelt geïdentificeerd (taboe, stigma, ideologie en discours), heeft deze vier lagen opgedeeld in enerzijds een microniveau en anderzijds een macroniveau en heeft deze vier lagen aan elkaar gerelateerd in een overkoepelend model dat een structuur biedt die kan worden toegepast in elke kritische discoursanalyse gericht op taboe of stigma. Daarnaast is bevestigd dat, zoals Van Leeuwen (2015) en Stukker & Verhagen (2019) al hebben aangetoond, het werken met een checklist van stijlmiddelen systematiek en houvast kan bieden bij in de praktijk toepassen van deze structuur.

Ten tweede is, door het overkoepelende model van taboe, stigma, ideologie en discours toe te passen op de voor deze scriptie afgenomen interviews, een antwoord gegeven op de volgende deelvraag: in hoeverre verschillen de formuleringskeuzes en die gebruikt worden om over sekswerk te praten, evenals de machtsstructuren en andere gedachtenpatronen die met deze formuleringen corresponderen, tussen het taalgebruik van sekswerkers en hulpverleners? De verwachting dat het discours rondom sekswerk zich anders manifesteert in de taal van mensen die het beroep zelf uitoefenen dan in de taal van mensen die dit niet doen, blijkt grotendeels te kloppen.

Op het niveau van taboe blijken sekswerkers meer gebruik te maken van eufemistisch taalgebruik en blijkt het taboe zich met name te concentreren op het zelf sekswerker zijn van beroep, terwijl er in de interviews met hulpverleners niet één specifiek aan sekswerk onderwerp naar voren kwam als in grotere mate taboe dan andere onderwerpen. Wat betreft stigma en de aan stigma ten grondslag liggende ideologie zijn er echter met name overeenkomsten tussen de hulpverleners en de sekswerkers: beide groepen ervaren het beroep sekswerker als een gestigmatiseerd label. Uit stijlmiddelen als negatie, modaliteit in partikels, perspectivering, nominalisering en onpersoonlijke constructies blijkt dat beide groepen zich afzetten tegen de dominante ideologie dat niemand vrijwillig sekswerker wordt. Op het niveau van discours is meer onderzoek nodig om concluderende uitspraken te kunnen doen over de

overeenkomsten en verschillen tussen het taalgebruik van sekswerkers en hulpverleners. Zo conceptualiseren de geïnterviewde sekswerkers seks in de basis als een handeling tussen twee monogame personen. Het onderwerp seks is in de interviews met de hulpverleners echter nagenoeg niet aan bod gekomen – om te bepalen in hoeverre de hulpverleners seks hetzelfde conceptualiseren als de sekswerkers is aanvullend talig materiaal nodig.

De hoofdvraag die in deze scriptie centraal stond, is: hoe kunnen taboe en stigma rondom sekswerk gerelateerd worden aan het discours over dit onderwerp? Het theoretisch model dat taboe, stigma, ideologie en discours met elkaar in verband brengt en de analyse van de interviews aan de hand van dit model hebben laten zien dat de vier verschillende lagen van het discours nauw met elkaar verweven zijn en niet los van elkaar opereren. Zo blijkt het taboe op sekswerk, dat het grootst is wanneer er concrete gevallen besproken worden van mensen die sekswerker zijn, een product te zijn van en bij te dragen aan het gestigmatiseerde label ‘sekswerker’. En zo blijkt de dominante ideologie dat niemand voor zijn plezier sekswerker wordt, teruggevoerd te kunnen worden op binnen het discours ogenschijnlijk objectieve gedachtepatronen als het idee dat seks alleen prettig is wanneer de betrokken partijen twee monogame mensen zijn.

Daarnaast zijn ook het talige microniveau en het macroniveau van de vier lagen waarop discours is geanalyseerd sterk met elkaar verbonden. De analyse heeft laten zien dat het maatschappelijke debat rondom de emancipatie van sekswerkers, dat in de inleiding van deze scriptie kort besproken is, op taalkundig niveau veel meer behelst dan de keuze tussen de woorden ‘sekswerk’ en ‘prostitutie’. Dit wordt, ter afsluiting, een laatste keer geïllustreerd middels het volgende citaat uit een van de interviews met sekswerkers die voor deze scriptie zijn afgenomen:

Ik praat, want ik ben heel erg, daar komen ze bij mij ook voor, *dirty talk* ben ik heel goed in, dat is niet iedereen, niet iedereen kan dat. Ik vind dat ook erg leuk. Dan zeg ik ‘zo, ga maar liggen’ – ik moet even inleven hoor – ‘zo, ga maar liggen, heb je lekker even goed bij je ballen gepakt, ja. Dan ben je wel een beetje, wat ben je, ben je een slaafje of een sletje?’ ‘Een sletje, meesteres.’ ‘O, ik houd van sletjes. Ben je een lekker pijpsletje?’ ‘Ja, ja, lekker.’ ‘Wil je lekker een pik in je mond?’ ‘Ja.’ ‘Kom maar dan, ik heb er eentje voor je.’ Ik speel helemaal mee dan, ik ben net een actrice. Het is een rollenspel.

Wat dit citaat helder laat zien, is dat sprekers met bepaalde woordkeuzes al dan niet bewust sorteren op bepaalde effecten bij de hoorder. Diezelfde woordkeuzes vertellen bovendien iets over de spreker zelf. Formuleringskeuzes – van de keuze voor het diminutief ‘sletje’ in plaats

van ‘slet’ om een klant aan te duiden, tot het gebruik van het woord ‘sekswerk’ in plaats van ‘prostitutie’ – bevestigen, weerleggen en produceren op allerlei subtiele manieren sociale verhoudingen en machtsstructuren. Bewustwording van het netwerk van talige en mentale structuren waarbinnen sekswerk als taboe ervaren wordt en gestigmatiseerd wordt, is dus cruciaal voor de emancipatie van sekswerkers. Met het oog op de destigmatisering van sekswerk mag de rol van taal niet onderschat worden.

Geraadpleegde literatuur

Angermuller, J., D. Maingueneau en R. Wodak (2014). The Discourse Studies reader. An introduction. In: J. Angermuller, D. Maingueneau en R. Wodak (red.). *The Discourse Studies reader. Main currents in theory and analysis*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1-14.

Ashford, R., A. Brown en B. Curtis (2018). Substance use, recovery, and linguistics. The impact of word choice on explicit and implicit bias. *Drug and Alcohol Dependence* 189: 131-138.

Bakema, P., P. Defour en D. Geeraerts (1993). De semantische structuur van het diminutief. *Forum der Letteren*: 121-137.

Beukeboom, C., C. Burgers, S. Cvejic, J. Lönnqvist, Z. Szabó en K. Welbers (2019). The negation bias in stereotype maintenance: a replication in five languages. *Journal of Language and Social Psychology* 38: 1-18.

Beukeboom, C., C. Finkenauer en D. Wigboldus (2010). The negation bias: When negations signal stereotypic expectancies. *Journal of Personality and Social Psychology* 99: 978-992.

Casas Gómez, M. (2018). Lexicon, discourse and cognition: terminological delimitations in the conceptualizations of linguistic taboo. In: A. Pizarro Pedraza (red.). *Linguistic taboo revisited. Novel insights from cognitive perspectives*. Berlijn: De Gruyter Mouton, 13-34.

Cassar, J. (2019). There is condom-less sex but there are glow-in-the-dark condoms too. Girls debating safe sex. *Sexuality & Culture* 23: 1072-1088.

Cestero Mancera, A. (2018). The perception of the expression of taboos. A sociolinguistic study. In: A. Pizarro Pedraza (red.). *Linguistic taboo revisited. Novel insights from cognitive perspectives*. Berlijn: De Gruyter Mouton, 269-292.

Cock, B. de en A. Pizarro Pedraza (2018). Taboo effects at the syntactic level. Reducing agentivity as a euphemistic strategy. *Pragmatics* 28: 113-138.

- Crespo-Fernández, E. (2018). The axiological and communicative potential of homosexual-related metaphors. In: A. Pizarro Pedraza (red.). *Linguistic taboo revisited. Novel insights from cognitive perspectives*. Berlijn: De Gruyter Mouton, 35-54.
- Dijk, T. van (2015a). Critical discours analysis. In: D. Tannen, H. Hamilton en D. Schiffrin (red.). *Handbook of discourse analysis*. 2e druk. Hoboken: John Wiley & Sons, 349-371.
- Dijk, T. van (2015b). Critical Discourse Studies: A sociocognitive approach. In: M. Meyer en R. Wodak (red.) *Methods of Critical Discourse Studies*. 3e editie. Los Angeles: Sage Publications, 63-74.
- Dijk, T. van (2015c). Ideology. In: G. Mazzoleni (red.). *The International Encyclopedia of Political Communication*. Hoboken: John Wiley & Sons, 1-11.
- Evans, J. S. Hall en S. Nixon (2013). *Representation*. 2e druk. Thousand Oaks/Londen: SAGE Publications.
- Fairclough, N., P. Graham, J. Lemke en R. Wodak (2004). Introduction. *Critical Discourse Studies* 1: 1-7.
- Fairclough, N. (1989). *Language and power*. New York: Longman.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. Londen: Penguin Books.
- Griffin, M. en A. Fournet (2020). F**k B*tches Raw on the Kitchen Floor: A Feminist Examination of Condom Messages in Hip Hop and Rap Music, 1991–2017. *Sexuality & Culture* 24: 291-304.
- Haafte, T. van en M. van Leeuwen (2019). Strategisch manoeuvreren met stijl. Een systematische benadering. In: C. Jansen (red.). *VIOT 2018. Duurzame Taalbeheersing*. Amsterdam University Press, 83-96.
- Kudła, M. (2019). In search of prototypical stereotypes and stereotypical prototypes. In: B. Duda, R. Kiełtyka en E. Konieczna (red.). *Culture, Cognition, Discourse and Grammar. Cognitive Considerations on Formulaic Language*. Berlin: Peter Lang, 47-60.
- Leeuwen, M. van (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. Utrecht: LOT.

- Meyer, M. en R. Wodak (2015). Critical discourse studies: history, agenda, theory and methodology. In: M. Meyer en R. Wodak (red.) *Methods of Critical Discourse Studies*. 3e editie. Los Angeles: Sage Publications, 1-32.
- Onrust, M. (2005). Vermijd de naamwoordstijl! Over stijladviezen en retorica. *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 27: 198-214.
- Otsri, M. (2020). Non-sexist Sexual Humor as Quid Pro Quo Sexual Harassment. *Sexuality & Culture* 24: 94-111.
- Pizarro Pedraza, A. (2018a). Introduction. In: A. Pizarro Pedraza (red.). *Linguistic taboo revisited. Novel insights from cognitive perspectives*. Berlijn: De Gruyter Mouton, 1-12.
- Pizarro Pedraza, A. (2018b). Calling things by their name: Exploring the social meanings in the preference for sexual (in)direct construals. In: A. Pizarro Pedraza (red.). *Linguistic taboo revisited. Novel insights from cognitive perspectives*. Berlijn: De Gruyter Mouton, 245-268.
- Poel, K. van de en L. van de Walle (1994). Nederlandse partikels en andere kleine woorden in het kader van beleefdheidsstrategieën. *Colloquium Neerlandicum* 12: 325-343.
- Remlinger, K. (2005) Negotiating the Classroom Floor: Negotiating Ideologies of Gender and Sexuality. In: M. Lazar (red.). *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*. Londen: Palgrave Macmillan, 114-138.
- Slater, T. en I. Tyler (2018). Rethinking the sociology of stigma. *The Sociological Review* 66: 721-743.
- Stukker, N. & A. Verhagen (2019). *Stijl, taal en tekst. Stilistiek op taalkundige basis*. Leiden University Press.
- Wouden, T. van der (2007). Meer over dubbele ontkenningen. *Neerlandistiek.nl* 07.02.

Dankwoord

Het onderzoeken van een taboe als sekswerk brengt verschillende uitdagingen met zich mee, waaronder het vinden van participanten. Ik wil graag alle hulpverleners die zijn geïnterviewd voor dit onderzoek bedanken voor hun deelname, voor alle tips die zij hebben gegeven en voor hun enthousiasme. Daarnaast wil ik graag alle sekswerkers die hebben deelgenomen aan de interviews bedanken. Jullie participatie in dit onderzoek was cruciaal. Bedankt voor jullie bereidheid om deel te nemen, voor de hartelijkheid waarmee jullie mij ontvangen hebben en voor de openheid waarmee jullie al mijn vragen hebben beantwoord. Naast de participanten hebben ook veel andere mensen hebben mij zowel direct als indirect geholpen met deze scriptie. Ik wil daarvan graag twee personen met naam noemen. Ten eerste wil ik mijn begeleider, prof. dr. Barbiers, bedanken voor zijn bereidheid om mijn scriptie te begeleiden, voor zijn motiverende enthousiasme en uiteraard voor zijn suggesties en opmerkingen, die van doorslaggevende invloed zijn geweest op dit onderzoek. Ten slotte wil ik Floris Aartsen bedanken voor zijn enthousiasme en steun.

Bijlage 1 – Tabellen

Type diminutief	Hulpverleners	Sekswerkers
'Letterlijk' klein	Minuutje <u>Dochtertje</u> Ietsje <u>Contractje</u> <u>Dingetje 4x</u> Tijdje <u>Bartafeltje</u> Randje <u>Lichtjes</u> <u>Telefoontje</u> Hoekje <u>Shirtje</u> <u>Lampje</u> <u>Jurkje</u> <u>Bikinietje</u> Lijntje <u>Kamertje</u> <u>Boompje</u>	Dingetje <u>Bordeeltje 4x</u> <u>Luifeltje</u> <u>Schaamlipje</u> <u>Gordijntje</u> <u>Bakje</u> <u>Flesje 2x</u> <u>Stukje 5x</u> <u>Olifantje</u> <u>Lichtje 2x</u> <u>Tafeltje 4x</u> Hoekje <u>Grietje</u> <u>Liefje</u> Uurtje 5x Verhoginkje <u>Kussentje 3x</u> <u>Boompje</u> <u>Boekje 2x</u> Zitje
Depreciërend	<u>Behangetje</u> <u>Vloertje</u>	<u>Neuksletje</u> <u>Neukhoertje</u> <u>Slaafje</u> <u>Sletje 3x</u> Eentje <u>Kontje</u> <u>Hondje 3x</u> <u>Diertje</u> <u>Grietje</u> <u>Liefje</u> <u>Kamertje</u> <u>Keldertje</u>
Appreciërend	<u>Dochtertje</u> <u>Kopje</u> Praatje Kletspraatje	<u>Bordeeltje</u> Napraatje <u>Luifeltje</u> Avondje <u>Neuksletje</u> <u>Neukhoertje</u> <u>Schaamlipje</u> <u>Slaafje</u> <u>Sletje 4x</u> <u>Pijpsletje 2x</u> Eentje <u>Kontje</u> Spelletje <u>Diertje</u> Muziekje

		Kleurtjes <u>Vriendje</u> <u>Kussentje</u> <u>Collegaatje</u> <u>Broodje</u> <u>Plekje</u>
Eufemistisch	<i>Dingetje 3x</i> <u>Meisje</u> <u>Kamertje</u>	Dingetje <u>Winkeltje</u> <u>Meisje 5x</u> <u>Raampje 2x</u> <u>Neuksletje</u> <u>Neukhoertje</u> <u>Slaafje</u> <u>Sletje 4x</u> <u>Pijpsletje 2x</u> <u>Pakje</u> <u>Bekertje</u> <u>Flesje 2x</u> Stukje 3x Spulletjes 2x <u>Boompje</u> <u>Boekje</u> Keertje <u>Huisje</u> <u>Beestje</u> <u>Keldertje</u>

Tabel 2. De in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers gebruikte diminutieven. Verkleinwoorden die in meerdere categorieën voorkomen zijn gecursiveerd. Verkleinwoorden die verwijzen naar een concrete, helder afgebakende entiteit zijn onderstreept.

	Hulpverleners	Sekswerkers
Bijwoorden	Heel 90x Veel 31x Erg 13x Echt 50x Super 5x Duidelijk 2x Enorm Hartstikke 2x Helemaal 7x Sterk Zeker 3x Goed Alleen 16x Lekker Puur	Heel 131x Veel 66x Erg 25x Echt 57x Super 2x Duidelijk Hartstikke 2x Helemaal 13x Zeker 7x Goed 5x Vol 3x Alleen 14x Een en al Weldegelijk Lekker 16x Waanzinnig Nogal Extra Verschrikkelijk 2x Continu

		Volledig Geweldig Hard Puur Fel
Telwoorden, voornaamwoorden en woorden van frequentie	Alles 9x Nooit 8x Niks 5x Alle 8x Altijd 21x Telkens Elke 4x Iedereen 11x Allemaal 9x	Alles 6x Nooit 13x Niks 5x Alle 6x Altijd 44x Elke 5x Iedereen 17x Allemaal 22x Minder en minder Nul
Voorvoegsels	/	Rotdag Keihard Doodgewoon Allerleukst
Bijvoeglijke naamwoorden	Geweldig 2x Super Enorm 4x Hectisch <i>Gek</i> Pittig <i>Zwaar</i> <i>Heftig</i>	<i>Naïef</i> <i>Rommelig</i> 2x <i>Vrijgevochten</i> <i>Boeiend</i> <i>Zwaar</i> 2x <i>Raar</i> 2x Naar 2x Hard Verschrikkelijk 3x <i>Erg</i> Super Serieus Vet Heet <i>Heftig</i> Vreselijk Geweldig 4x <i>Intensief</i> Vurig Heerlijk 2x Bizar <i>Schandalig</i>
Zelfstandige naamwoorden	/	Toegift Hel Grietje Ellende <i>Genade</i> 2x Fik Droom
Werkwoorden	Meeslepen	Stinken Plukken Verlangen Wensen 2x Piepen Houden van 6x

Uitdrukkingen	Hard maken voor Bakken met geld	Te gek Dol zijn op De hoer uithangen In de put zitten Boze buitenwereld Volle glorie Gek zijn op Je kan het zo gek niet bedenken <i>In je blote kont</i> Het zat zijn Kermen van de pijn
----------------------	------------------------------------	--

Tabel 3. De woorden uit de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers die in de context waarin ze worden gebruikt een intensiverend karakter hebben, gegroepeerd per grammaticale categorie. Twijfelgevallen zijn gecursiveerd.

	Hulpverleners	Sekswerkers
-ing	Rekening Richting Ervaring Samenwerking Uitkering 3x Mening Beslissing Regulering Oplossing Belasting 2x Verdeling 2x Ontwikkeling Samenleving 5x Destigmatisering Uitdaging Opleiding 5x Beperking Opvoeding Tegenstelling Waardering Verwachting 3x Verassing <i>Spanning</i> 2x Woning Verlichting Invulling	Rondleiding Beperking 8x Richting 2x Verzameling Mening 4x Afbeelding Schemering Kleding Inrichting Bekeuring Belasting Opleiding Rekening 3x Omgeving Leuning Ontmaagding Herinnering Vernedering 3x Waardering Voldoening Samenleving 2x Verlichting 2x Ervaring 2x Wurg Korting Uitzondering Legalisering Verhouding Dreiging Bekleding Aanbieding
-tie en -sie	Informatie 13x Combinatie 4x Relatie 2x Situatie 2x	Fantasie 2x Organisatie 3x Administratie 2x Relatie 2x

	Prostitutie 5x Expositie Positie 2x Administratie 2x Definitie Reactie Preventie 2x	Prostitutie 5x Redenatie Positie 2x Situatie Substantie 2x Communicatie Indoctrinatie Generatie Concurrentie
Substantiveringen	Bellen Vertrouwen 2x Destigmatiseren Verkopen Werken	Werken Bemind worden Streven Leven 2x Trio's doen
Op werkwoordstam	Werk 8x Regel 2x Test 2x Begin Vraag 7x Hoop Wens 2x Overleg Vorm	Werk 11x Spiegel Loop 2x Knoop Begin 3x Onderwijs Bewijs
Naamwoorden die gebeurtenissen, toestanden, processen of psychologische en sociale verschijnselen uitdrukken	Gevoel 3x Frustrerende Tegenovergestelde Gesprek 5x Bezoeker Hulp Variëteit Reden Contact 23x Begrip Meegaandheid Interesse Gedachte Agenda Afspraak 2x Keuze Keus Advies Dwang 2x Project	Gevoel Accent Reageerders Telefoon Afspraak Exploitant Reden 3x Aandacht Keus Contact 9x Gevoel 4x

Tabel 4. De verschillende typen nominalisering die gebruikt zijn in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers.

	Hulpverleners	Sekswerkers
Met agens	In een minderheidspositie worden gezet door de samenleving Is ingewikkeld gemaakt door de overheid	Bemind worden door mannen, vrouwen Worden gebeld door een escortservice Gehinderd worden door kennis van zaken
Zonder agens	Worden gezien Gestigmatiseerd worden Gedwongen worden Worden getest Wordt getikt Wordt uitgebuit Zijn beschermd Wordt gedacht Wordt aan besteed Benadeeld wordt Wordt gesproken Wordt gekeken Wordt geslagen Gedwongen zijn	Worden misbruikt Worden verhandeld Worden ontvangen Worden gepaaldanst Worden betaald Worden afgevoerd Worden uitgebuit 2x Worden gedwongen Gevonden worden 2x Vernederd worden Geoordeeld worden Worden ervaren Wordt ervaren Wordt aangeraakt Wordt gekeken Wordt bespuugd Wordt uitgescholden Wordt gediskwalificeerd 2x Wordt gezegd Gezien wordt Wordt onderschat Wordt begrepen Wordt naar gekeken Wordt over gesproken Geaccepteerd wordt Wordt geweigerd Wordt gedacht Geanimeerd wordt Word gezien Ben misbruikt Geregistreerd zijn Zijn getraind

Tabel 5. De passieve werkwoorden die voorkomen in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers.

	Hulpverleners	Sekswerkers
Er	70	64
Het	124	125

Tabel 6. Aantal in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers voorkomende onpersoonlijke constructies met ‘er’ en ‘het’.

	Hulpverleners	Sekswerkers
Sekswerk	9x	9x
Sekswerker	13x	1x
Sekswerkers	32x	7x
Seks	2x	8x
Prostitutie	5x	5x
Prostituee(s)	/	1x
Hoer(en)	3x	3x
Meisje van plezier	/	2x
Samenstellingen met ‘sekswerk’ of ‘sekswerker(s)’	Sekswerkersgroep	Sekswerkersorganisaties
Samenstellingen met ‘prostitutie’ of ‘prostitu(e)s)’	Raamprostitutiestraten Raamprostitutie Prostitutieraam	Raamprostitutie 2x Prostitutieramen Prostitutiestraat
Samenstellingen met ‘hoer’	/	Hoerentent 2x Neukhoertje

Tabel 7. De samenstelling ‘sekswerk’, het daarvan afgeleide ‘sekswerker’ en de daarvoor gebruikte synoniemen.

	Hulpverleners	Sekswerkers
Vrouw(en)	35x	27x
Mevrouw(en)	/	2x
Dame(s)	12x	5x
Meisje(s)	1x	5x
Meide(n)	1x	8x
Man(nen)	17x	26x
Meneer / menderen	9x	2x

Tabel 8. Het woord ‘vrouwen’ en de daarvoor gebruikte synoniemen in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers.

	Hulpverleners	Sekswerkers
‘We’ of ‘wij’ refererend aan een kleine groep mensen	119x	17x
‘We’ of ‘wij’ refererend aan gehele beroepsgroep	/	8x

Tabel 9. Het gebruik van ‘we’ en ‘wij’ in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers.

	Hulpverleners	Sekswerkers
Negatie met ‘niet’	93x	154x
Negatie met ‘geen’	25x	28x

Tabel 10. Negatie in de interviews met hulpverleners en de interviews met sekswerkers.

Bijlage 2 – Checklist Nederlandse stijlmiddelen

Stukker & Verhagen 2019: 72-74

A. Woordgebruik

- 1. Algemeen:** eenvoudig/ingewikkeld (ruwe maatstaf: gemiddeld aantal lettergrepen), alledaags/formeel (register), veel/weinig woorden met specifieke connotaties (evaluerend, emotioneel, e.d.), veel/weinig idiomatische uitdrukkingen, jargon, bijzonder gebruik van morfologische procedés (bv. samenstellingen, verkleinwoorden).
- 2. Bijzondere soorten naamwoorden:** abstract/concreet, let m.n. op nominalisaties en andere naamwoorden die gebeurtenissen, toestanden, processen, psychologische en sociale verschijnselen aanduiden.
- 3. Werkwoorden:** verhouding tussen specifieke en algemene werkwoorden: hoeveel van de tekstbetekenis wordt gedragen door de werkwoorden? Sterke interactie met het aandeel van nominalisaties in een tekst: dat gaat samen met vaagheid in de werkwoorden.
- 4. Bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden:** zie onder B.
- 5. Partikels en tussenwerpsels:** veel/weinig, welke?
- 6. Voegwoorden en voornaamwoorden:** zie onder C.

B. Grammaticale categorieën

- 1. Hoofdzinstypes:** m.n. het gebruik van niet-standaardvormen (meedelende hoofdzin, met persoonsvorm op tweede plaats): vraag- en bevelzinnen, uitroepen, beknopte zinnen (geen persoonsvorm); losse woordgroepen, zonder werkwoord.
- 2. Volgorde in hoofdzinnen,** vooral bijzondere vooropplaatsingen.
- 3. Complexiteit van hoofdzinnen:** verhouding tussen enkelvoudige hoofdzinnen en hoofdzinnen met bijzinnen; hoofdzinnen met meerdere bijzinnen.
- 4. Aard van structurele verbindingen tussen tekstsegmenten:** juxtapositie/nevenschikking/hypotaxis, finiet/infiniet; welke overheersen in het algemeen, of in bepaalde tekstgedeelten?
- 5. Complementatie:** finiet/infiniet; veel/weinig, waar? Perspectiverend of ook causaal? Parenthetische zinnestjes?
- 6. Soorten zinsstructuren:** transitief/intransitief, passief, onpersoonlijke constructies.
- 7. Bijzondere kenmerken van presentatie van situaties en gebeurtenissen (werkwoordsgroepen):** tijd (tegenwoordig/verleden, voltooid/onvoltooid), aspect (toestand/gebeuren, duur/moment, begin/proces), causaliteit.
- 8. Bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen:** veel/weinig, soort betekenis: abstract/concreet,

specificerend/vervagend, beschrijvend/evaluerend, e.d.; veel of weinig voorzien van graadaanduidingen.

9. Negatie en modaliteit in bijwoorden en hulpwerkwoorden

10. Algemeen: zijn er bepaalde grammaticale constructies die opvallen door frequent en/of bijzonder gebruik?

C. Tekststructuur

1. Referentiële coherentie: expliciete verwijzingen naar dezelfde referenten in verschillende zinnen.

Veel/weinig? Welke middelen? Persoonlijke voornaamwoorden, aanwijzende voornaamwoorden; definiëte naamwoordgroepen, met constante of variabele beschrijvende naamwoorden.

2. Relatieve coherentie: conceptuele verbanden tussen zinnen en grotere tekstsegmenten. Veel of weinig expliciet gemarkeerd? Welke relaties komen voor (causaal (voorwaarts/achterwaarts, lijst, tegenstellend) en waar (bepaalde soorten relaties op significante plaatsen)? Inhoudelijk of epistemisch? Als ze gemarkeerd worden, met welke middelen dan: welke connectieven, verbindingsfrases, losse zinnen?

D. Tekst als communicatie

1. In hoeverre is de auteur als persoon in de tekst waarneembaar? Worden voornaamwoorden van de eerste persoon gebruikt om naar de tekstproducent te verwijzen? Worden er evaluaties gegeven van elementen van het verhaal, of andere subjectieve attitudes geformuleerd die toegeschreven moeten/kunnen worden aan de tekstproducent? Zijn er epistemische betekenisrelaties die aan de gedachten van de tekstproducent toegeschreven moeten of kunnen worden? Kan uit woordkeuze of andere formuleringsaspecten informatie worden afgeleid over de sociale rol van de tekstproducent?

2. Tot wie richt de spreker zich? Worden er voornaamwoorden van de tweede persoon imperatieven, aansporingen, e.d. gebruikt om de rol van de lezer/luisteraar op te roepen? Kan uit woordkeuze of andere formuleringsaspecten informatie worden afgeleid over de aard van de relatie tussen de tekstproducent en de lezer? Kan uit woordkeuze of andere formuleringsaspecten informatie worden afgeleid over de sociale rol van de lezer? Of blijft (een van) de doelgroep(en) impliciet?

3. Is er sprake van ingebedde perspectieven? Geven formuleringen iets te kennen over de houding van de tekstproducent ten opzichte van bepaalde personen? Zo ja, hoe precies: krijgen sommige personages bv. meer ‘intern perspectief’ dan andere? Verschillen personages van elkaar in de stijl van hun taalgebruik?